

ΓΕΩΡΓΙΟΥ Δ. ΜΑΡΤΖΕΛΟΥ

**ΘΕΟΛΟΓΙΑ ΚΑΙ ΠΝΕΥΜΑΤΙΚΟΤΗΤΑ
ΣΤΗΝ ΑΣΚΗΤΙΚΗ ΠΑΡΑΔΟΣΗ ΤΩΝ ΠΑΤΕΡΩΝ ΤΗΣ ΓΑΖΑΣ
(ΒΑΡΣΑΝΟΥΦΙΟΥ, ΙΩΑΝΝΟΥ ΚΑΙ ΔΩΡΟΘΕΟΥ)**

Εισαγωγή

Η Θεολογία κατά τους Πατέρες της Εκκλησίας, όπως είχαμε τονίσει σε προηγούμενη σχετική εισήγησή μας, δεν αποτελεί αυτόνομη στοχαστική λειτουργία μέσα στην Εκκλησία, αλλά συνδέεται στενά με την εκκλησιαστική πνευματικότητα, δηλ. την πνευματική ζωή και εμπειρία της ίδιας της Εκκλησίας. Είναι μάλιστα τέτοια η σχέση μεταξύ Θεολογίας και Πνευματικότητας μέσα στην ορθόδοξη παράδοση, ώστε να μην μπορούμε να νοήσουμε τη μία ανεξάρτητα από την άλλη. Κι' αυτό γιατί η ορθόδοξη θεολογία αποτελεί τη θεωρητική έκφραση της ορθόδοξης πνευματικότητας, όπως επίσης και η ορθόδοξη πνευματικότητα αποτελεί την πρακτική βίωση του περιεχομένου της ορθόδοξης θεολογίας¹.

Αυτήν ακριβώς την ενότητα Θεολογίας και Πνευματικότητας, που είναι διάχυτη σ' ολόκληρη την ορθόδοξη παράδοση, παρουσιάζουν με ιδιαίτερη έμφαση οι ασκητικοί Πατέρες της Γάζας, Βαρσανούφιος, ο αποκαλούμενος και «ο μεγάλος Γέρων», Ιωάννης, ο επονομαζόμενος και «Προφήτης» ή «ο άλλος Γέρων», και Δωρόθεος, θεωρώντας την πνευματική ζωή ως βασική προϋπόθεση της αληθούς θεολογίας. Η χρήση και η ερμηνεία της Αγ. Γραφής, όπως τονίζει ο άγ. Βαρσανούφιος, είναι επικίνδυνη σ' αυτόν που δεν διαθέτει θείο φωτισμό και αντίστοιχη πνευματική εμπειρία. Κι' αυτό γιατί οι λόγοι της Αγ. Γραφής έχουν βαθύ πνευματικό νόημα, το οποίο δεν μπορεί να διακρίνει ο σαρκικός άνθρωπος. Άλλωστε, όπως επισημαίνει, ήδη στην Αγ. Γραφή τονίζεται ότι το γράμμα αποκτείνει το πνεύμα είναι αυτό που ζωοποιεί (2 Κορ. 3, 6)². Γι' αυτόν ακριβώς το λόγο ο «μεγάλος Γέρων», καίτοι χρησιμοποιεί ο ίδιος ευρύτατα την Αγ. Γραφή, και μάλιστα πολλές φορές με αλληγορική και συμβολική σημασία παρά το σαφή και έντονο, όπως θα

¹ Βλ. G. D. Martzelos, «Il fondamento teologico della spiritualità dei padri sinaiti», στο *Giovanni Climaco e il Sinai (Atti del IX Convegno ecumenico internazionale di spiritualità ortodossa, sezione bizantina, Bose, 16-18 settembre 2001)*, Edizione Qiqajon, Comunità di Bose 2002, σ. 73.

² Βλ. Απόκρισις 469, **ΝΑ** (=Νικοδήμου Αγιορείτου: *Βίβλος ψυχοφειλεστάτη περιέχουσα αποκρίσεις, διαφόροις υποθέσεσιν ανηκούσας, συγγραφείσα μεν παρά των οσίων και θεοφόρων Πατέρων ημών Βαρσανουφίου και Ιωάννου, επιμελώς δε διορθωθείσα και τη των οσίων βιογραφία, και πλατυτάτω πίνακι πλουτισθείσα παρά του εν μοναχοίς ελαχίστου Νικοδήμου Αγιορείτου*, Έκδ. Σωτ. Ν. Σχοινά, Εν Βόλω ²1960), σ. 232· **ΒΙ** (=Βαρσανουφίου και Ιωάννου κείμενα διακριτικά και ησυχαστικά (Ερωταποκρίσεις), Εισαγωγή – Προοίμιο – Κείμενο – Μετάφραση – Σχόλια, Εκδ. «Ετοιμασία» Ιεράς Μονής Τιμίου Προδρόμου, Καρέας 1996), τόμ. Β', σ. 412.

δούμε, αντιωριγενισμό του³, συνιστά, να μη χρησιμοποιούμε τις διηγήσεις της Αγ. Γραφής για την οικοδομή του πλησίον, αν δεν υπάρχουν οι κατάλληλες προς τούτο πνευματικές προϋποθέσεις. Στην περίπτωση αυτή θα πρέπει να ακρούμαστε στους λόγους των Πατέρων που ερμηνεύουν και εξηγούν αναλυτικά την Αγ. Γραφή, έτσι ώστε να αποτρέπεται ο κίνδυνος της πλάνης⁴.

Ανάλογες πνευματικές προϋποθέσεις πρέπει να υπάρχουν κατά τους Γαζαίους Πατέρες και όταν ασχολούμαστε με δογματικά ζητήματα. Η ενασχόληση με τα ζητήματα αυτά προϋποθέτει απαραίτητως αφενός σταθερή και ακλόνητη πίστη και αφετέρου πλήρη απαλλαγή από τους εμπαθείς λογισμούς και τις συναφείς ψυχικές καταστάσεις. Χωρίς αυτές τις βασικές προϋποθέσεις ο πνευματικός κίνδυνος για όσους ασχολούνται με τα ζητήματα αυτά είναι τεράστιος⁵. Ιδιαίτερα μάλιστα οι πνευματικές αυτές προϋποθέσεις είναι αναγκαίες για όσους ασχολούνται με τα ζητήματα αυτά, ασκώντας διδασκαλικό έργο μέσα στην Εκκλησία· αν δεν έχουν τις προϋποθέσεις αυτές, πέρα από τον πνευματικό κίνδυνο που διατρέχουν οι ίδιοι, ο λόγος τους δεν έχει τη δύναμη να πληροφορήσει τους άλλους για τις αλήθειες της πίστεως και παραμένει ανωφελής και άκαρπος⁶. Γι' αυτό, όπως θα δούμε πιο κάτω, οι εν λόγω Πατέρες είναι επιφυλακτικοί και μερικές φορές άκρως αρνητικοί έναντι της θεωρητικής ενασχόλησης με δογματικής φύσεως θέματα.

Ωστόσο, αναφερόμενοι σε διάφορα θεολογικά θέματα λαμβάνουν σοβαρά υπόψη τους το ορθόδοξο δογματικό πλαίσιο της πνευματικής ζωής και θεωτικής εμπειρίας της Εκκλησίας. Μόνο βέβαια που στις

³ Βλ. κυρίως *Απόκρισις 49*, ΝΑ, σ. 55 εξ.· ΒΙ, τόμ. Α', σ. 138· *Απόκρισις 60*, ΝΑ, σ. 61· ΒΙ, τόμ. Α', σ. 162· *Απόκρισις 113*, ΝΑ, σ. 85· ΒΙ, τόμ. Α', σ. 254· *Απόκρισις 115*, ΝΑ, σ. 86· ΒΙ, τόμ. Α', σ. 256· *Απόκρισις 122*, ΝΑ, σ. 89· ΒΙ, τόμ. Α', σ. 268 εξ.· *Απόκρισις 154*, ΝΑ, σ. 101 εξ.· ΒΙ, τόμ. Α', σ. 320 εξ.· *Απόκρισις 223*, ΝΑ, σ. 138· ΒΙ, τόμ. Β', σ. 16· *Απόκρισις 256*, ΝΑ, σ. 157· ΒΙ, τόμ. Β', σ. 96· *Απόκρισις 430*, ΝΑ, σ. 218· ΒΙ, τόμ. Β', σ. 350· *Απόκρισις 511*, ΝΑ, σ. 247 εξ.· ΒΙ, τόμ. Β', σ. 480· *Απόκρισις 612*, ΝΑ, σ. 292 εξ.· ΒΙ, τόμ. Γ', σ. 184 εξ. Παρόμοια χρήση της αλληγορικής και συμβολικής ερμηνείας της Αγ. Γραφής για την ανάδειξη του βαθύτερου πνευματικού νοήματός της γίνεται επίσης και από τον αββά Δωρόθεο στις ασκητικές *Διδασκαλίες* του. Βλ. Δωροθέου, *Διδασκαλία Γ'*, *Περί συνειδήσεως*, 41, PG 88, 1653 BC· SC 92 (=Dorothee de Gaza, *Œuvres spirituelles*, Introduction, texte grec, traduction et notes par Dom L. Regnault et Dom J. de Préville, Sources Chrétiennes 92, Paris 1963), σ. 210· **ΑΔ** (=Αββά Δωροθέου, *Έργα Ασκητικά*, Εισαγωγή – Κείμενο – Μετάφραση – Σχόλια – Πίνακες, Εκδ. «Ετοιμασία» Ιεράς Μονής Τιμίου Προδρόμου, Καρέας 1993), σ. 134· *Διδασκαλία Η'*, *Περί μνησικακίας*, 92, PG 88, 1712 AB· SC 92, σ. 312 εξ.· **ΑΔ**, σ. 226 εξ.· *Διδασκαλία ΙΑ'*, *Περί του σπουδάζειν ταχέως εκκόπτειν τα πάθη προ του εν έξει κακή γενέσθαι την ψυχήν*, 116, PG 88, 1737 D – 1740 A· SC 92, σ. 362· **ΑΔ**, σ. 272 εξ.· *Διδασκαλία ΙΒ'*, *Περί φόβου της μελλούσης κολάσεως, και ότι χρη τον μέλλοντα σωθήναι μηδέποτε αμεριμνείν περί της ιδίας σωτηρίας* 129, PG 88, 1753 CD· SC 92, σ. 388 εξ.· **ΑΔ**, σ. 296· *Διδασκαλία ΙΓ'*, *Περί του αταράχως και ευχαρίστως υποφέρειν τους πειρασμούς*, 142-148· PG 88, 1765 B – 1772 C· SC 92, σ. 408 κ.ε.· **ΑΔ**, σ. 314 κ.ε.· *Διδασκαλία ΙΔ'*, *Περί οικοδομής και αρμολογίας των της ψυχής αρετών* 149· 151· 154, PG 88, 1772 D – 1773 A· 1776 BC· 1780 D – 1781 B· SC 92, σ. 420· 424 εξ.· 434· **ΑΔ**, σ. 324· 328 εξ.· 336· *Διδασκαλία ΙΕ'*, *Περί των αγίων Νηστειών*, 165, PG 88, 1793 AB· SC 92, σ. 456· **ΑΔ**, σ. 356 εξ.· *Διδασκαλία ΙΣΤ'*, *Ερμηνεία τινών ρητών του αγίου Γρηγορίου ψαλλομένων μετά τρόπου εις το Άγιον Πάσχα*, 166, PG 88, 1821 BC· SC 92, σ. 458 εξ.· **ΑΔ**, σ. 360 εξ.

⁴ Βλ. *Απόκρισις 469*, ΝΑ, σ. 232· ΒΙ, τόμ. Β', σ. 412.

⁵ Βλ. *Απόκρισις 59*, ΝΑ, σ. 60· ΒΙ, τόμ. Α', σ. 156 εξ.· *Απόκρισις 547*, ΝΑ, σ. 259· ΒΙ, τόμ. Γ', σ. 28.

⁶ Βλ. *Απόκρισις 696*, ΝΑ, σ. 320· ΒΙ, τόμ. Γ', σ. 314.

περιπτώσεις αυτές αποφεύγουν, όπως θα δούμε, ενσυνείδητα να υπεισέρχονται σε θεωρητικές αναπτύξεις δογματικής φύσεως, αρκούμενοι ως επί το πλείστον σε πλήθος βιβλικών και ελάχιστων πατερικών χρήσεων, που είναι όμως επαρκείς και κατάλληλες για τη διατύπωση των βασικών δογματικών αληθειών. Είναι χαρακτηριστικό ότι, καίτοι αναφέρονται σε πλείστα όσα πρακτικά ζητήματα της ασκητικής πνευματικής ζωής, η όλη ασκητική διδασκαλία τους είναι άρρηκτα και λειτουργικά δεμένη με τη δογματική διδασκαλία κυρίως της Αγ. Γραφής και ορισμένων μεγάλων Πατέρων της Εκκλησίας, αποφεύγοντας έτσι τον κίνδυνο να εκτραπεί είτε σε τυπικό ηθικισμό είτε σε ασκητικό καζουαλισμό.

Ειδικότερα αναφερόμενοι σε επί μέρους εκφάνσεις της ασκητικής πνευματικής ζωής, όπως στην καταπολέμηση των παθών, στην κάθαρση της καρδιάς, στην αντιμετώπιση των πειρασμών και γενικότερα στην πνευματική τελείωση του ανθρώπου, δεν παραλείπουν να τις πλαισιώσουν σχεδόν με όλες τις επί μέρους πτυχές του ορθοδόξου δόγματος. Εντύπωση προξενεί το γεγονός ότι στην πρώτη του διδασκαλία ο άγ. Δωρόθεος μιλώντας για την αποταγή, που αποτελεί τη βάση της μοναχικής ζωής, τη θεμελιώνει πάνω σε ολόκληρη σχεδόν τη δογματική διδασκαλία της Εκκλησίας. Αφού κάνει λόγο στην αρχή για τη δημιουργία του ανθρώπου κατ' εικόνα Θεού, για την αρχέγονη κατάστασή του στον Παράδεισο ως αυτεξούσιου, ενάρετου και αθάνατου όντος, για την παρακοή και την πτώση του από το κατά φύσιν στο παρά φύσιν, για την καταδυνάστευσή του από την αμαρτία και το θάνατο, για τη σωτηριώδη οικονομία του Θεού μέσω του Νόμου και των Προφητών της Π. Διαθήκης, για την Ενανθρώπιση και το σωτηριώδες έργο του Χριστού, για την καθαρτική δύναμη του μυστηρίου του βαπτίσματος και της τηρήσεως των θείων εντολών και για την αποκατάσταση του ανθρώπου από το παρά φύσιν στο κατά φύσιν, έρχεται στη συνέχεια να μιλήσει για την ταπείνωση, την παρθενία, την ακτημοσύνη και τη σταύρωση του μοναχού για τον κόσμο που αποτελούν τις επί μέρους πνευματικές εκφάνσεις της αποταγής⁷.

Είναι μάλιστα χαρακτηριστικό ότι η θεολογία στους Γαζαίους Πατέρες δεν περιορίζεται στην αντιμετώπιση απλώς και μόνο ηθικοπνευματικών ζητημάτων, αλλά, ακριβώς επειδή συνδέεται άρρηκτα με την ασκητική πνευματική ζωή, επεκτείνεται και εμποτίζει όλες τις εκφάνσεις της ζωής τους. Ιδιαίτερα ενδεικτικά για τη σημασία που έχει η θεολογία για τη ζωή τους είναι το γεγονός ότι αναφερόμενοι οι άγ. Βαρσανούφιος και Ιωάννης στη μεταξύ τους προσωπική σχέση, την

⁷ Βλ. *Διδασκαλία Α΄, Περί αποταγής* 1-25, PG 88, 1617 B – 1640 D· SC 92, σ. 146 κ.ε.· ΑΔ, σ. 72 κ.ε.

αντιλαμβάνονται ακόμη κι' αυτήν θεολογικά με βάση την ενδοτριαδική σχέση μεταξύ Πατρός και Υιού⁸.

Ας έλθουμε όμως να δούμε αναλυτικότερα τη σχέση μεταξύ Θεολογίας και Πνευματικότητας στην ασκητική παράδοση των Γαζαίων Πατέρων, εξετάζοντας εν συντομία α) τη στάση τους έναντι της θεωρητικής θεολογίας, β) τη σχέση μεταξύ ορθοδόξου δόγματος και πνευματικής ζωής που χαρακτηρίζει την ασκητική διδασκαλία τους και γ) τη στάση τους απέναντι στην αίρεση και τους αιρετικούς.

Α) Θεωρητική θεολογία και πρακτική πνευματική ζωή

Η άρρηκτη ενότητα και σχέση της θεολογίας με την πνευματική εμπειρία και ζωή, που χαρακτηρίζει, όπως είπαμε, έντονα την ασκητική πνευματικότητα των Γαζαίων Πατέρων, τους κάνει να παίρνουν επιφυλακτική ή πολλές φορές αρνητική στάση απέναντι στη θεωρητική ενασχόληση με τα θεολογικά ζητήματα, επιμένοντας κυρίως στην πρακτική διάσταση της πνευματικής ζωής. Η πρακτική πνευματική ζωή έχει γι' αυτούς πολύ μεγαλύτερη αξία από τη θεωρητική ενασχόληση με τη θεολογία⁹. Γι' αυτό ακριβώς πολλές φορές συνιστούν να αποφεύγεται η μελέτη δογματικών βιβλίων και η εμπλοκή σε θεολογικές συζητήσεις και έριδες δογματικού περιεχομένου, χάριν της πρακτικής πνευματικής ζωής.

Πολύ χαρακτηριστική για τη στάση τους έναντι της θεωρητικής ενασχόλησης με τη θεολογία είναι η απάντηση που έδωσε ο άγ. Βαρσανούφιος σε ένα μοναχό που τον ρώτησε, αν θα πρέπει, παρά την εμπαθή ψυχική του κατάσταση, να ασχολείται με τη θεωρία των δογμάτων, διαβάζοντας δογματικά βιβλία. Δεν θα ήθελα, του γράφει, να μελετάς τέτοια βιβλία, γιατί αυτά ωθούν το νου προς τα πάνω και τον κάνουν να υψηλοφρονεί να μελετάς τα λόγια των Γερόντων, γιατί αυτά κάνουν το νου να στρέφεται προς τα κάτω και να ταπεινοφρονεί¹⁰. Η συμβουλή του βέβαια αυτή, όπως διευκρινίζει, δεν σημαίνει ότι ο ίδιος περιφρονεί ή υποτιμά τα δογματικά βιβλία, αλλά ότι προτιμά την «τροφή» από την «τρυφή»· προτιμά δηλ. την πνευματική τροφή που παίρνει κανείς διαβάζοντας τα λόγια των Γερόντων από την διανοητική ευχαρίστηση που αισθάνεται ασχολούμενος με δογματικά ζητήματα¹¹.

⁸ Βλ. *Απόκρισις 129*, ΝΑ, σ. 91· ΒΙ, τόμ. Α', σ. 278· *Απόκρισις 783*, ΝΑ, σ. 341· ΒΙ, τόμ. Γ', σ. 416. Είναι επίσης αξιοσημείωτο εν προκειμένω ότι ακόμη και οι ευχές που στέλνει ο άγ. Βαρσανούφιος σε έναν ετοιμοθάνατο μοναχό δεν είναι απλές περιστασιακές ευχές, αλλά μεστές με ανάλογο θεολογικό περιεχόμενο (Βλ. *Απόκρισις 146*, ΝΑ, σ. 98· ΒΙ, τόμ. Α', σ. 306).

⁹ Βλ. ενδεικτικά *Απόκρισις 63*, ΝΑ, σ. 64· ΒΙ, τόμ. Α', σ. 172· *Απόκρισις 154*, ΝΑ, σ. 102· ΒΙ, τόμ. Α', σ. 324.

¹⁰ Βλ. *Απόκρισις 547*, ΝΑ, σ. 259· ΒΙ, τόμ. Γ', σ. 28.

¹¹ Βλ. όπ. παρ.

Εξάλλου η εμπλοκή σε θεολογικές συζητήσεις και αντιπαραθέσεις προϋποθέτει σταθερή και ακλόνητη πίστη εκ μέρους αυτού που αναλαμβάνει ένα τέτοιο εγχείρημα. Μόνο αυτός που διαθέτει μια τέτοια πίστη έχει τη δυνατότητα να διαλέγεται με αιρετικούς και άπιστους και, αντιπαραθέτοντας τις απόψεις του ειρηνικά και χωρίς να ταράσσεται ψυχικά, να τους οδηγεί με αγάπη στην επίγνωση του Χριστού. Διαφορετικά η εμπλοκή σε θεολογικές συζητήσεις και έριδες είναι πνευματικά επιζήμια¹². Με βάση αυτό ακριβώς το πνευματικό κριτήριο οι Γαζαίοι Πατέρες θεωρούν τη σιωπή πολύ ανώτερη των θεολογικών συζητήσεων. Είναι πολύ χαρακτηριστική η απάντηση που δίνει ο άγ. Βαρσανούφιος σχετικά με το θέμα αυτό στον αββά Ιωάννη της Μηρωσάβης που τον ρώτησε, αν έκανε καλά που συνομίλησε επί αρκετή ώρα με κάποιον απ' τους πατέρες: «Περί δε της λαλιάς», του γράφει, «όταν βλέπης σεαυτόν σχεδόν θεολογούντα, μάθε ότι η σιωπή θαυμαστοτέρα και ενδοξοτέρα εστίν αυτής»¹³. Σε απάντηση δε που έδωσε ο ίδιος σε ένα μοναχό, αναφερόμενος στο θέμα της αιτίας του κακού και της εξουσίας του διαβόλου, ζητά συγγνώμη, που άφησε την ενασχόλησή του με τη τελειότητα της πνευματικής ζωής και παρασύρθηκε ασχολούμενος με «ζητήματα παιδικά», όπως τα χαρακτηρίζει¹⁴. Παρόμοια στάση τηρεί στο σημείο αυτό και ο «άλλος Γέρων», ο άγ. Ιωάννης ο Προφήτης. Γράφοντας σε έναν ευσεβή λαϊκό που ζήτησε τη συμβουλή του σχετικά με το αν πρέπει να συμμετέχει σε δογματικές συζητήσεις ή όχι, του συνιστά να μην προβαίνει ποτέ σε συζητήσεις και αντιπαραθέσεις για θέματα πίστεως, γιατί ο Θεός δεν ζητάει κάτι τέτοιο από μας, παρά μόνο το να έχουμε ορθή πίστη, αυτήν ακριβώς που παραλάβαμε από την Εκκλησία με το Βάπτισμα, καθώς και να εκτελούμε τις εντολές Του¹⁵. «Ταύτα ουν φύλαξον», του επισημαίνει, «και σώζη. Και το λαλείν δε περί δογμάτων ου χρη, υπερβαίνει γαρ σε ταύτα, αλλά προσεύχου τω Θεώ περί των σων αμαρτιών και εις ταύτας ο νους σου σχολαζέτω»¹⁶. Του συνιστά μάλιστα, λόγω του ότι θα πρέπει να απέχει τελείως από τις δογματικές συζητήσεις, να μην κατακρίνει ούτε και όσους αναφέρονται σε δογματικά ζητήματα, γιατί δεν είναι σε θέση να γνωρίζει, αν όσα λένε είναι σωστά ή όχι, ή πώς ο Θεός θα κρίνει τελικά αυτό που κάνουν. Σε περίπτωση δε που ερωτηθεί ακόμη και από πατέρες με τους οποίους συναναστρέφεται για κάποιο δογματικό ζήτημα,

¹² Βλ. *Απόκρισις* 59, ΝΑ, σ. 60· ΒΙ, τόμ. Α', σ. 156 εξ.

¹³ Βλ. *Απόκρισις* 36, ΝΑ, σ. 49· ΒΙ, τόμ. Α', σ. 114. Πρβλ. *Απόκρισις* 469, ΝΑ, σ. 232· ΒΙ, τόμ. Β', σ. 412: «Καλή μὲν οὖν καὶ θαυμαστὴ ἡ σιωπὴ πρὸ πάντων· καὶ αὐτὴν ἐτίμων οἱ Πατέρες καὶ ἡσπάζοντο καὶ ἐν αὐτῇ ἐδοξάσθησαν».

¹⁴ Βλ. *Απόκρισις* 63, ΝΑ, σ. 64· ΒΙ, τόμ. Α', σ. 172.

¹⁵ Βλ. *Απόκρισις* 695, ΝΑ, σ. 319· ΒΙ, τόμ. Γ', σ. 312.

¹⁶ Όπ. παρ., ΝΑ, σ. 319· ΒΙ, τόμ. Γ', σ. 312 εξ.

ο άγ. Ιωάννης τον συμβουλεύει να τους απαντήσει με ταπείνωση ότι τα ζητήματα αυτά υπερβαίνουν τις πνευματικές του δυνάμεις¹⁷.

Η επιφυλακτική έως αρνητική αυτή στάση των ασκητικών Πατέρων της Γάζας έναντι της θεωρητικής ενασχόλησης με τα δογματικά ζητήματα οφείλεται στο γεγονός ότι διείδαν σαφώς τον κίνδυνο που προερχόταν από το δογματικά φορτισμένο κλίμα της εποχής τους και απειλούσε σοβαρά την πνευματική ζωή των μοναχών της μονής του Σερίδου αλλά και γενικότερα της Παλαιστίνης¹⁸. Και πρέπει να τονίσουμε ότι ο κίνδυνος αυτός ήταν τεράστιος όχι μόνο λόγω των χριστολογικών ερίδων που βρίσκονταν στο επίκεντρο του θεολογικού ενδιαφέροντος τον Στ΄ αιώνα, αλλά κυρίως λόγω της διαδεδομένης μεταξύ των ανατολικών μοναχών ωριγενικής και ευαγριανής αντίληψης για την αξιολογική υπεροχή της θεωρητικής θεολογίας έναντι της πρακτικής πνευματικής ζωής¹⁹. Η υποτίμηση της πρακτικής πνευματικής ζωής χάριν της θεωρητικής θεολογίας που απαντά στον Ωριγένη και ιδιαίτερα στον Ευάγριο²⁰ συνιστά για τους Γαζαίους Πατέρες σαφή απειλή για την ουσία της μοναχικής ζωής και τους αναγκάζει όχι μόνο να τονίζουν τη σημασία της πρακτικής πνευματικής ζωής έναντι της θεωρητικής θεολογίας, αλλά και να ταυτίζουν ουσιαστικά τη θεολογία με την πνευματική εμπειρία και ζωή μέσα στην Εκκλησία, αναδεικνύοντας έτσι τόσο το πνευματικό και υπαρξιακό υπόβαθρο της ορθόδοξης θεολογίας όσο και το θεολογικό υπόβαθρο της ορθόδοξης πνευματικής ζωής.

Εξάλλου η αποσύνδεση της θεολογίας από την πρακτική πνευματική ζωή και η θεωρητική ενασχόληση με θεολογικά θέματα φαίνεται ότι αποτελούν γι' αυτούς την κύρια αιτία για τις δογματικές κακοδοξίες του Ωριγένη και του Ευαγρίου²¹. Για το λόγο αυτό ακριβώς οι ασκητικοί Πατέρες της Γάζας είναι άκρως αρνητικοί έναντι της θεωρητικής ενασχόλησης των μοναχών με τα δογματικά ζητήματα που σχετίζονται ιδιαίτερα με τις ωριγενικές και ευαγριανικές κακοδοξίες. Η στάση τους δε αυτή οφείλεται κυρίως και κατ' εξοχήν στο ποιμαντικό ενδιαφέρον τους να προφυλάξουν τους μοναχούς τόσο από την πνευματική αλλοτρίωση που συνεπάγεται η θεωρητική ενασχόληση με τα

¹⁷ Βλ. όπ. παρ., ΝΑ, σ. 319· ΒΙ, τόμ. Γ΄, σ. 313. Πρβλ. *Απόκρισις* 697, ΝΑ, σ. 320· ΒΙ, τόμ. Γ΄, σ. 316· *Απόκρισις* 698, ΝΑ, σ. 320· ΒΙ, τόμ. Γ΄, σ. 318.

¹⁸ Για το Σέριδο και τη μονή του βλ. S. Vailhé, «Jean le Prophète et Séridos», στο *Echos d' Orient* 8(1905), σ. 159 εξ.

¹⁹ Βλ. Π. Κ. Χρήστου, *Ελληνική Πατρολογία*, τόμ. Ε΄, Θεσσαλονίκη 1992, σ. 391.

²⁰ Βλ. . σχετικά VI. Lossky, *Vision de Dieu*, Neuchâtel (Suisse) 1962, σ. 86 κ.ε. G. Florovsky, *The Byzantine Ascetic and Spiritual Fathers*, στη σειρά The Collected Works of George Florovsky, Vol. 10, Büchervertriebsanstalt, Vaduz 1987, σ. 177 κ.ε. Π. Κ. Χρήστου, όπ. παρ., τόμ. Γ΄, Θεσσαλονίκη 1987, σ. 213 εξ. Μ. Καράμπελια, *Η θεολογική γνωσιολογία στον Μακάριο Αιγύπτιο, Ευάγριο Ποντικό και Διάδοχο Φωτικής* (Διδακτορική διατριβή), Θεσσαλονίκη 1996, σ. 270 κ.ε.

²¹ Βλ. κυρίως *Απόκρισις* 600, ΝΑ, σ. 283 εξ.· ΒΙ, τόμ. Γ΄, σ. 142.

δογματικά αυτά ζητήματα, όσο και από τον κίνδυνο της πτώσης σε παρόμοιες δογματικές κακοδοξίες.

Είναι χαρακτηριστική η απάντηση που έδωσε εν προκειμένω ο άγ. Βαρσανούφιος σε ένα μοναχό που είχε αμφιβολίες για το αν είναι ορθόδοξες ή όχι οι διδασκαλίες για την προϋπαρξη των ψυχών, το τέλος της κολάσεως και την αποκατάσταση των πάντων που διάβασε σε βιβλία του Ωριγένη, του Διδύμου και του Ευαγρίου. «Αδελφέ, ουαί και αλαλαί τω γένει ημών», του γράφει. «Τί αφήκαμεν και τί ερευνώμεν και εις ποία σπουδάζομεν, εις ποία αμβλυνόμεθα! Τας ευθείας οδούς αφήκαμεν και τας σκολιάς θέλομεν βαδίσαι... Ουρανοί φρίττουσι, τί πολυπραγμονούσιν οι άνθρωποι· η γη σείεται, πώς εξιχνιάσαι θέλουσι τα ακατάληπτα»²². Γι' αυτό συνιστά στο μοναχό που είχε τις παραπάνω αμφιβολίες να αποφεύγει την ενασχόληση με τις διδασκαλίες αυτές και να μη ξαναδιαβάσει τα βιβλία που τις περιέχουν. Απόφευγε, του γράφει, τις διδασκαλίες αυτές, γιατί ξηραίνουν τα δάκρυα, τυφλώνουν την καρδιά και γενικά οδηγούν στην απώλεια όσους ασχολούνται μ' αυτές²³. Αν θέλεις να σωθείς, του επισημαίνει, μην αφήσεις τον εαυτό σου να ασχολείται μ' αυτά. Απομακρύνσου απ' αυτά και ακολούθησε τα ίχνη των Πατέρων. Φρόντισε να αποκτήσεις την ταπείνωση και την υπακοή, τα δάκρυα της μετανοίας, την άσκηση, την ακτημοσύνη, το ανήφιστο, δηλ. την επιθυμία να σε θεωρούν ασήμαντο, και όσα τέτοια υπάρχουν και τα βρίσκεις στα λόγια και τους βίους των Πατέρων²⁴. Παρόμοια απάντηση έδωσε στον ίδιο μοναχό και ο άγ. Ιωάννης ο Προφήτης. Όποιος, του γράφει, ενδιαφέρεται για τις διδασκαλίες αυτές και εντρυφά σ' αυτές συνεχώς, γίνεται αιρετικός και απομακρύνεται από την αλήθεια και το δρόμο του Θεού. Γι' αυτό ακριβώς του συνιστά να απομακρυνθεί από τις διδασκαλίες αυτές το συντομότερο δυνατό²⁵.

Σε ερωτήσεις δογματικής φύσεως που έκαναν επίσης στον άγ. Βαρσανούφιο κάποιοι μοναχοί θέλοντας να μάθουν, γιατί ο Γρηγόριος Νύσσης, ένας τόσο μεγάλος Πατέρας της Εκκλησίας, επηρεασμένος προφανώς από τον Ωριγένη, κάνει λόγο για το τέλος της κολάσεως και την αποκατάσταση των πάντων και γιατί στους Πατέρες της Εκκλησίας υπάρχουν διαφωνίες πάνω σε ορισμένα θέματα της Αγ. Γραφής, όπως λ.χ. σχετικά με την αισθητή ή νοητή φύση του Παραδείσου²⁶, ο μεγάλος Γέρων τους έδωσε την εξής απάντηση, προβάλλοντας την αξία και τη σπουδαιότητα της πρακτικής πνευματικής ζωής: «Αδελφοί...», τους γράφει, «αναγκάζομαι δι' ημάς τα υπέρμετρά μου ερευνάν και λαλείν τα μη ωφελούντα πάνυ την ψυχήν, ειμή και βλάπτοντα. Αφήκαμεν Παύλον τον Απόστολον λέγοντα· “πάσα οργή και θυμός και βλασφημία αρθήτω

²² Όπ. παρ., NA, σ. 283· BI, τόμ. Γ', σ. 140 εξ.

²³ Βλ. όπ. παρ., NA, σ. 284· BI, τόμ. Γ', σ. 143.

²⁴ Βλ. όπ. παρ., NA, σ. 284· BI, τόμ. Γ', σ., σ. 144.

²⁵ Βλ. *Απόκρισις 601*, NA, σ. 284· BI, τόμ. Γ', σ. 146.

²⁶ Βλ. *Ερώτησις 604*, NA, σ. 285 εξ· BI, τόμ. Γ', σ. 148 κ.ε.

αφ' ημών συν πάση κακία" (*Εφεσ.* 4, 31): εγώ δε λέγω συν τη γαστριμαργία και πορνεία και φιλαργυρία και τοις λοιποῖς πάθεσι· περὶ ὧν οφείλομεν πενθεῖν νύκτα και ἡμέραν και κλαίειν ἀδιαλείπτως,... ἀδολεσχῶμεν δε εἰς ἓνα λόγον οὐ μέλλομεν δούναι ἀπολογίαν»²⁷. Εκείνα, με τα οποία πρέπει να ασχολούμαστε εἶναι, με ἄλλα λόγια, ἡ καταπολέμηση τῶν παθῶν και ἡ εφαρμογή του θελήματος του Θεοῦ και ὄχι τα παραπάνω δογματικά ζητήματα. Ὅπως ἐπισημαίνει χαρακτηριστικά, «οὐκ ἀπαιτεῖ ἡμᾶς ὁ Θεός ταῦτα (δηλ. τὴν ἐρευνα και τὴν ἐνασχόληση με τα δογματικά αὐτά ζητήματα), ἀλλ' ἁγιασμόν, κάθαρσιν, σιωπὴν και ταπείνωσιν»²⁸. Ἀντίθετα, ἡ θεωρητικὴ ἐνασχόληση με τα δογματικά αὐτά ζητήματα κάνει τον ἄνθρωπο να θεωρεῖ τον εαυτό του γνωστικό και σπουδαῖο, τον οδηγεῖ στην ἐπαρση και τον απομακρύνει ἀπὸ τὴν ταπεινοφροσύνη²⁹. «Ἡσυχάστε λοιπόν», τους προτρέπει κατακλείοντας τὴν ἀπάντησή του, «και ἀφοσιωθείτε στο Θεό. Σταματήστε τὴν ἀργολογία και ἀσχοληθεῖτε με τα πάθη σας, για τα οποία θα δώσετε λόγο τὴν ἡμέρα τῆς Κρίσεως. Για τα δογματικά αὐτά ζητήματα κανένας δεν θα σας ρωτήσει "γιατί δεν τα ξέρετε ἢ γιατί δεν τα μάθατε". Κλάψτε λοιπόν και πενθήστε. Ἀναζητήστε και ἀκολουθεῖτε τὰ ἴχνη τῶν Πατέρων μας, του ἀββᾶ Ποιμένος και τῶν υπολοίπων»³⁰. Ὁ ἀληθινὰ γνωστικός χριστιανὸς δεν εἶναι για τους Γαζαίους Πατέρες ὁ θεωρητικὸς γνώστης ἢ ἐρευνητὴς τῆς θεολογίας, ἀλλὰ ὁ πρακτικὸς ἐργάτης τῆς ἀρετῆς και τῆς ἐν Χριστῷ ζωῆς. Γι' αὐτό ἀκριβῶς και ἡ γνώση του Θεοῦ, για τὴν οποία κάνουν λόγο μερικὲς φορές, δεν ἔχει θεωρητικὸ χαρακτήρα, ὅπως στον Ὠριγένη και τον Εὐάγριο, ἀλλὰ ἐμπειρικό και πρακτικό· συνίσταται στην τήρηση τῶν ἐντολῶν του Θεοῦ³¹. Με ἄλλα λόγια ἡ θεολογία για τους ἀσκητικούς Πατέρες τῆς Γάζας που συνεχίζουν στην ἐποχὴ τους τὴν προγενέστερη πατερικὴ παράδοση δεν εἶναι ψιλὴ θεωρία ἢ ἰδεολογία, ἀλλὰ ἐμπειρία και πράξη.

Β) Ορθόδοξο δόγμα και ἀσκητικὴ πνευματικότητα

Παρά τὴν ἐπιφυλακτικὴ και πολλές φορές ἀρνητικὴ, ὅπως εἶδαμε, στάση τους ἐναντι τῆς θεωρητικῆς ἐνασχόλησης με δογματικὴς φύσεως θέματα, οἱ Γαζαῖοι Πατέρες δένουν με τρόπο ὄντως ἀξιοθαύμαστο τὴν ἀσκητικὴ πνευματικότητα με τὴν δογματικὴ διδασκαλία τῆς Ἐκκλησίας. Χρησιμοποιοῦν σχεδόν ὅλες τις ἐπὶ μέρους πτυχές του ορθοδόξου δόγματος, Τριαδολογία, Χριστολογία, Ἀνθρωπολογία Σωτηριολογία, Ἐκκλησιολογία και Ἐσχατολογία, ἀποσκοπώντας κυρίως να

²⁷ Βλ. *Απόκρισις 604*, ΝΑ, σ. 286· ΒΙ, τόμ. Γ', σ. 154.

²⁸ Ὁπ. παρ., ΝΑ, σ. 286· ΒΙ, τόμ. Γ', σ. 156.

²⁹ Βλ. ὁπ. παρ.

³⁰ Βλ. ὁπ. παρ., ΝΑ, σ. 287· ΒΙ, τόμ. Γ', σ. 160.

³¹ Βλ. χαρακτηριστικά Δωροθέου, *Διδασκαλία ΙΖ'*, *Ερμηνεία τινῶν ρητῶν του ἁγίου Γρηγορίου παλλομένων εἰς τους ἁγίους μάρτυρας*, 178, PG 88, 1833 CD· SC 92, σ. 482 ἐξ· ΑΔ, σ. 382 ἐξ.

δημιουργήσουν το αναγκαίο θεολογικό πλαίσιο των διαφόρων τοποθετήσεών τους πάνω σε πρακτικής φύσεως θέματα της ασκητικής πνευματικής ζωής. Έτσι η ασκητική πνευματική ζωή δεν είναι γι' αυτούς αυτονομημένη και θεολογικά ανερμάτιστη, αλλά θεμελιώνεται εξ ολοκλήρου στην ορθόδοξη δογματική διδασκαλία, την οποία απηχεί και εκφράζει.

α) Ορθόδοξη Τριαδολογία και ασκητική πνευματική ζωή

Κατ' αρχήν πρέπει να υπογραμμίσουμε ότι ολόκληρη η ασκητική πνευματική ζωή δένεται στη σκέψη των Γαζαίων Πατέρων με την ορθόδοξη Τριαδολογία. Αυτό φαίνεται σαφώς όχι μόνο από το πλήθος των τριαδολογικών εισαγωγικών επικλήσεων και κατακλείδων, καθώς και των ποικίλων τριαδολογικών δοξολογικών εκφράσεων, που απαντούν ιδιαίτερα στις *Αποκρίσεις* των αγίων Βαρσανουφίου και Ιωάννη³², αλλά και από τη συχνή μνεία τριαδολογικών αναφορών που σχετίζονται τόσο με θέματα της σωτηριώδους θείας Οικονομίας όσο και με θέματα της ασκητικής πνευματικής ζωής.

Συγκεκριμένα απευθυνόμενος ο μεγάλος Γέρων σ' ένα μοναχό, τον αββά Ευθύμιο, του υπογραμμίζει την ανάγκη της ευχαριστίας προς τα πρόσωπα της Αγ. Τριάδος για το ιδιαίτερο έργο που επιτέλεσε σύμφωνα με την Αγ. Γραφή το καθένα απ' αυτά κατά την εκδήλωση της σωτηριώδους θείας Οικονομίας: ο Πατήρ ελέησε τον κόσμο και δεν λυπήθηκε να στείλει το Μονογενή του Υιό ως σωτήρα και λυτρωτή των ψυχών μας, ο Υιός ταπείνωσε τον εαυτό του για χάρη μας, «γενόμενος υπήκοος μέχρι θανάτου, θανάτου δε σταυρού» και το Άγ. Πνεύμα, το ζωοποιό, είναι αυτό που μίλησε δια μέσου του νόμου, των προφητών και των διδασκάλων, αυτό που απεργάστηκε την μετάνοια του Πέτρου και του έδωσε τη δύναμη να επιτελεί έργα θαυμαστά, όπως την ανάσταση της Ταβιθά, και πέρα απ' αυτά είναι αυτό που προλαβαίνει πάντοτε να συντρίβει τις παγίδες του εχθρού γι' αυτούς που το επικαλούνται³³. Αναφερόμενος επίσης ιδιαίτερα στο σωτηριώδες έργο του Χριστού που θα ολοκληρωθεί κατά τον απόστολο Παύλο με την εσχατολογική «υποταγή» του στο Θεό Πατέρα (*1 Κορ.* 15, 28), υπογραμμίζει εμφαντικά την ισότητα μεταξύ Πατρός και Υιού, προς αποφυγήν κάθε εσφαλμένης ερμηνείας της «υποταγής» αυτής του Υιού στον Πατέρα³⁴.

³² Βλ. *Αποκρίσεις* 120, NA, σ. 88· BI, τόμ. Α', σ. 264· *Αποκρίσεις* 122, NA, σ. 89· BI, τόμ. Α', σ. 268· *Αποκρίσεις* 166, NA, σ. 111· BI, τόμ. Α', σ. 354· *Αποκρίσεις* 173, NA, σ. 115· BI, τόμ. Α', σ. 374· *Αποκρίσεις* 204, NA, σ. 130· BI, τόμ. Α', σ. 426· *Αποκρίσεις* 212, NA, σ. 133· BI, τόμ. Α', σ. 436· *Αποκρίσεις* 217, NA, σ. 136· BI, τόμ. Α', σ. 444· *Αποκρίσεις* 233, NA, σ. 144· BI, τόμ. Β', σ. 42· *Αποκρίσεις* 573, NA, σ. 273· BI, τόμ. Γ', σ. 86· *Αποκρίσεις* 575, NA, σ. 274· BI, τόμ. Γ', σ. 92· *Αποκρίσεις* 790, NA, σ. 344· BI, τόμ. Γ', σ. 430.

³³ Βλ. *Αποκρίσεις* 166, NA, σ. 111· BI, τόμ. Α', σ. 354 εξ.

³⁴ Βλ. *Αποκρίσεις* 607, NA, σ. 290· BI, τόμ. Γ', σ. 172.

Εξάλλου υπογραμμίζοντας στον αββά Ιωάννη της Μηρωσάβης τη σημασία της υπομονής στις θλίψεις και τα παθήματα της μοναχικής ζωής για την επίτευξη της πνευματικής τελείωσης, αναφέρεται εν παρόδω στις τρεις βασικές αρετές της πνευματικής ζωής, την πίστη, την ελπίδα και την αγάπη, παραλληλίζοντάς τες υπαινικτικά με την ομοούσια Αγ. Τριάδα. Οι αρετές αυτές, υπογραμμίζει, όχι μόνο φέρνουν τη βεβαιότητα της σωτηρίας και τη χαρά στην ψυχή του μοναχού, αλλά κάνουν και τα πρόσωπα της Αγ. Τριάδος να χαίρονται για τη σωτηρία της ψυχής του³⁵.

Η μοναχική και ησυχαστική ζωή είναι για τον άγ. Βαρσανούφιο ζωή μυστικής κοινωνίας με την Αγ. Τριάδα, με αποτέλεσμα ο μυστικισμός του να αποκτά έντονα τριαδοκεντρικό χαρακτήρα. Συγκεκριμένα, αναφερόμενος στο ουράνιο πυρ που ήρθε να βάλει στη γη ο Χριστός, προκειμένου να κάψει τα ζιζάνια των παθών που σπείρει ο διάβολος, γράφει σε έναν άλλο μοναχό, το γέροντα Θεόδωρο: «Θυμιάσον ουν απ' εκείνου του πυρός, ίνα οσφρανθή σου των θυμιαμάτων ο Θεός και αγάγη τω αυτού Πατρί συν τω ζωοποιώ Πνεύματι, και μονήν παρά σοι ποιήση εν τω σω ναώ, ώ παρέστησας αυτώ θυσίαν ζώσαν, αγίαν, ευάρεστον αυτώ»³⁶. Απευθυνόμενος επίσης σε κάποιο μοναχό που επιθυμούσε την τέλεια ησυχαστική ζωή, εύχεται να τον ενδυναμώσει ο Χριστός, «ο Υιός του ευλογημένου και υψίστου Θεού», και να τον καταστήσει ικανό να δεχθεί το αγίό Του Πνεύμα, ώστε να οδηγηθεί στις πηγές της αλήθειας, της σοφίας και της αγάπης³⁷. Ανεξάρτητα από το αν οι πηγές αυτές αποτελούν ή όχι υπαινικτικό συμβολισμό για τα πρόσωπα της Αγ. Τριάδος, τα λόγια του μεγάλου Γέροντος στο μοναχό αυτό είναι κατάμεστα από θεολογικό και ιδιαίτερα τριαδολογικό νόημα, όπως φαίνεται ήδη και από όσα του γράφει στη συνέχεια. Όσοι ήπιαν, σημειώνει, απ' τις πηγές αυτές, έφτασαν σε τέτοια πνευματική κατάσταση που έγιναν «όλοι νους..., όλοι οφθαλμός, όλοι ζώντες, όλοι φωτεινοί, όλοι τέλειοι, όλοι θεοί. Επόνησαν, εμεγαλύνθησαν, εδοξάσθησαν, ελαμπρύνθησαν, έζησαν, επειδή πρώτον απέθανον. Ευφραίνονται και ευφραίνουσιν· ευφραίνονται εν τη αχωρίστω Τριάδι, και ευφραίνουσι τας άνω δυνάμεις»³⁸. Την κατάσταση αυτή της πνευματικής τελείωσης, κατά την οποία καταργούνται οι σαρκικοί πόλεμοι, οι πνευματικοί μολυσμοί και οι εμπαθείς κινήσεις, ο μεγάλος Γέρων τη χαρακτηρίζει ως μια κατάσταση, κατά την οποία επικρατεί η «αγία ειρήνη της αγίας Τριάδος»³⁹. Στον ίδιο μοναχό που επιθυμεί την τέλεια ησυχαστική ζωή του υπογραμμίζει ότι πρέπει να οικοδομήσει το σπίτι της ψυχής του με τα κατάλληλα οικοδομικά υλικά και τα αναγκαία αρχιτεκτονικά μέρη. Ως θεμέλιο πρέπει να έχει την ακλόνητη πίστη, για

³⁵ Βλ. *Απόκρισις* 2, ΝΑ, σ. 34· ΒΙ, τόμ. Α', σ. 58. Πρβλ. *Απόκρισις* 790, ΝΑ, σ. 343· ΒΙ, τόμ. Γ', σ. 428.

³⁶ Βλ. *Απόκρισις* 66, ΝΑ, σ. 66· ΒΙ, τόμ. Α', σ. 178.

³⁷ Βλ. *Απόκρισις* 120, ΝΑ, σ. 88· ΒΙ, τόμ. Α', σ. 264.

³⁸ Βλ. όπ. παρ.

³⁹ Βλ. *Απόκρισις* 115, ΝΑ, σ. 86· ΒΙ, τόμ. Α', σ. 256 εξ.

να κτιστούν επάνω της οι τοίχοι του σπιτιού, ως παράθυρα τις πέντε αισθήσεις καθαρές και διαφανείς, για να έρχεται μέσα στο σπίτι της ψυχής το φως του νοητού Ήλιου της δικαιοσύνης, ως στέγη την αγάπη προς το Θεό και ως θύρα τον ίδιο τον Υιό του Θεού. Αν λοιπόν, του τονίζει, ετοιμάζεις έτσι το σπίτι σου, ώστε να ασφαλιστεί και να μην υπάρξει μέσα σ' αυτό τίποτε από όσα ο Χριστός μισεί και αποστρέφεται, θα έλθει μαζί με τον ευλογημένο του Πατέρα και το Πνεύμα το άγιο και θα κατοικήσει μέσα σου⁴⁰. «Ο Θεός ημών Ιησούς Χριστός», του γράφει σε μια άλλη επιστολή, «φωτίζει σου (ίσ. φωτίσαι σου) τους οφθαλμούς της καρδιάς... προς το καταυγάσαι εν αυτοίς τον φωτισμόν της αγίας, μονάρχου και ζωοποιού και προσκυνητής Τριάδος προς το οδηγηθῆναι του νοήσαι τα άγια αυτού μυστήρια και χαρήναι αιωνίως»⁴¹.

Τόσο βαθιά ριζωμένη είναι η τριαδοκεντρική θεώρηση της ασκητικής πνευματικής ζωής μέσα στη σκέψη των αγίων Βασσανουφίου και Ιωάννη, ώστε να θεωρούν, όπως είδαμε, ακόμη και τη μεταξύ τους προσωπική σχέση με βάση το πρότυπο της ενδοτριαδικής σχέσης μεταξύ Πατρός και Υιού⁴². Την έντονη αυτή τριαδοκεντρικότητα της ασκητικής πνευματικής ζωής κατά τους Γαζαίους Πατέρες υπογραμμίζει εκτός των άλλων και το γεγονός ότι, καίτοι αναφέρουν πολλές φορές κάτι που σχετίζεται ιδιαίτερα με το πρόσωπο του Χριστού, δεν περιορίζονται μεμονωμένα σ' αυτό, αλλά το πλαισιώνουν και με τα άλλα δύο πρόσωπα της Αγ. Τριάδος⁴³.

Γι' αυτόν ακριβώς το λόγο ο άγ. Βαρσανούφιος επανειλημμένα κάνει λόγο όχι μόνο για τις δωρεές του Χριστού, αλλά και για τις ενέργειες και τα χαρίσματα του Αγ. Πνεύματος που κοσμούν την πνευματική ζωή αυτών που πορεύονται την οδό της κατά Χριστόν τελείωσης. Συχνά εύχεται σε όσους του ζητούν τις προσευχές ή τις συμβουλές του να τους στείλει ο Χριστός το Πνεύμα του το Άγιο, για να διδαχθούν απ' αυτό τα πάντα, να οδηγηθούν στην αλήθεια, να πλουτίσουν με τα χαρίσματά Του και να γίνουν κληρονόμοι των αιωνίων αγαθών⁴⁴. Κι' αυτό γιατί, όπως τονίζει με έμφαση, το Πνεύμα το Άγιο είναι αυτό που αποτελεί την πηγή της πνευματικής ζωής. Όταν έλθει στον άνθρωπο, του διδάσκει τα πάντα και του αποκαλύπτει υπερφυή μυστήρια: φωτίζει τους οφθαλμούς, στηρίζει την καρδιά και υψώνει το νου του· δεν αφήνει πλάνη ή ρεμβασμό στην καρδιά και δεν επιτρέπει ακηδία ή

⁴⁰ Βλ. *Απόκρισις 121*, ΝΑ, σ. 88 εξ· ΒΙ, τόμ. Α', σ. 266 εξ. Πρβλ. *Απόκρισις 167*, ΝΑ, σ. 112· ΒΙ, τόμ. Α', σ. 358.

⁴¹ *Απόκρισις 122*, ΝΑ, σ. 89· ΒΙ, τόμ. Α', σ. 268.

⁴² Βλ. *Απόκρισις 129*, ΝΑ, σ. 91· ΒΙ, τόμ. Α', σ. 278· *Απόκρισις 783*, ΝΑ, σ. 341· ΒΙ, τόμ. Γ', σ. 416.

⁴³ Βλ. λ.χ. *Απόκρισις 120*, ΝΑ, σ. 88· ΒΙ, τόμ. Α', σ. 264· *Απόκρισις 122*, ΝΑ, σ. 89· ΒΙ, τόμ. Α', σ. 268· *Απόκρισις 173*, ΝΑ, σ. 115· ΒΙ, τόμ. Α', σ. 374· *Απόκρισις 210*, ΝΑ, σ. 132· ΒΙ, τόμ. Α', σ. 434· *Απόκρισις 575*, ΝΑ, σ. 274· ΒΙ, τόμ. Γ', σ. 92.

⁴⁴ Βλ. *Απόκρισις 109*, ΝΑ, σ. 81· ΒΙ, τόμ. Α', σ. 240 εξ· *Απόκρισις 120*, ΝΑ, σ. 88· ΒΙ, τόμ. Α', σ. 264· *Απόκρισις 137*, ΝΑ, σ. 95· ΒΙ, τόμ. Α', σ. 290· *Απόκρισις 215*, ΝΑ, σ. 135· ΒΙ, τόμ. Α', σ. 442.

νυσταγμό στη διάνοια⁴⁵. Γι' αυτό ακριβώς απευθυνόμενος σε κάποιον ησυχαστή μοναχό τον προτρέπει εμφαντικά: «Τούτω κολλήθητι· τούτω πίστευσον· τούτον (ενν. τον Παράκλητον) αγάπησον. Σοφίζει γαρ τους άφρονες, γλυκαίνει διάνοιαν, δύναμιν παρέχει, σεμνότητα και χαράν και δικαιοσύνην, μακροθυμίαν τε και πραότητα, αγάπην και ειρήνην διδάσκει και χαρίζεται»⁴⁶. Το Άγ. Πνεύμα είναι αυτό που απεργάζεται την πνευματική άνοδο και τελείωση του ανθρώπου ήδη από τα πρώτα βήματα της πνευματικής του ζωής. Στην αρχή όταν έλθει στον άνθρωπο, ζεσταίνει την καρδιά του και του διδάσκει πράγματα που δεν μπορούσε να τα διανοηθεί προηγουμένως. Στη συνέχεια τον οδηγεί προοδευτικά σε πνευματικές αναβάσεις που φτάνουν μέχρι και τον έβδομο ουρανό, απ' όπου έχει τη δυνατότητα να δει άρρητα και φοβερά πράγματα, τα οποία κανείς δεν μπορεί να αντιληφθεί, παρά μόνο όσοι φτάνουν σε αντίστοιχα πνευματικά μέτρα, αφού έχουν ήδη πεθάνει τελείως για τον κόσμο⁴⁷.

Η παραπάνω τριαδοκεντρική και πνευματοκεντρική θεώρηση της μοναχικής και ησυχαστικής ζωής μας δίνει τη δυνατότητα να κατανοήσουμε σαφώς πώς οι ασκητικοί Πατέρες της Γάζας αντιλαμβάνονται το δέσιμο της Τριαδολογίας με την ησυχαστική πνευματική εμπειρία και ζωή και γενικότερα τη σχέση μεταξύ Θεολογίας και ησυχαστικής ιδιαίτερα Πνευματικότητας. Εξάλλου, όπως φάνηκε σαφώς από τις τριαδολογικές αναφορές τους, η Τριαδολογία τους παρουσιάζει σχετικά απλοϊκή μορφή. Πέρα από την έμφαση στην ισότητα μεταξύ Πατρός και Υιού, καθώς και στην ομοουσιότητα και τη μοναρχία της Αγ. Τριάδος⁴⁸, απουσιάζουν από τις τριαδολογικές αναφορές τους τα θεολογικά και ορολογικά εκείνα στοιχεία που δείχνουν μια στενή σχέση της Τριαδολογίας τους με την ανεπτυγμένη Τριαδολογία του Μ. Αθανασίου και κυρίως των Καππαδοκών. Ωστόσο η διαπίστωση αυτή επιβεβαιώνει απόλυτα ότι μένουν ανυποχώρητοι στη βασική αρχή τους, σύμφωνα με την οποία δεν ενδιαφέρονται για τη θεωρητική θεολογία με τις ανεπτυγμένες δογματικές διατυπώσεις αλλά για την πρακτική διάσταση της πνευματικής ζωής.

β) Ορθόδοξη Χριστολογία και ασκητική πνευματική ζωή

Παρόμοια είναι και η σχέση που υπάρχει στους Γαζαίους Πατέρες μεταξύ της Ορθόδοξης Χριστολογίας και της ασκητικής πνευματικής ζωής. Παρότι ζουν σε μια εποχή με έντονο και ζωηρό ενδιαφέρον σχετικά με το χριστολογικό δόγμα, αποφεύγουν επιμελώς να χρησιμοποιήσουν την καθιερωμένη στην εποχή τους χριστολογική

⁴⁵ Βλ. *Απόκρισις* 137, ΝΑ, σ. 95· ΒΙ, τόμ. Α', σ. 290.

⁴⁶ Όπ. παρ.

⁴⁷ Βλ. *Απόκρισις* 109, ΝΑ, σ. 82· ΒΙ, τόμ. Α', σ. 242.

⁴⁸ Βλ. *Απόκρισις* 2, ΝΑ, σ. 34· ΒΙ, τόμ. Α', σ. 58· *Απόκρισις* 122, ΝΑ, σ. 89· ΒΙ, τόμ. Α', σ. 268· *Απόκρισις* 166, ΝΑ, σ. 111· ΒΙ, τόμ. Α', σ. 354· *Απόκρισις* 607, ΝΑ, σ. 290· ΒΙ, τόμ. Γ', σ. 172.

ορολογία ή να εμπλακούν σε θεολογικές συζητήσεις, κάνοντας λόγο για τις δύο φύσεις και το ένα πρόσωπο του Χριστού. Τους ενδιαφέρει κυρίως η σημασία που έχει το πρόσωπο και το σωτηριώδες έργο του Χριστού για την ασκητική πνευματική ζωή και ο τρόπος, με τον οποίο επιτυγχάνεται η ένωση με το θείο πρόσωπό του. Το ενδιαφέρον τους αυτό παρουσιάζεται ανάγλυφα με το πλήθος των χριστολογικών αναφορών και δοξολογικών κατακλείδων που απαντούν στα έργα τους σε συνάρτηση με τα πρακτικά ζητήματα της ασκητικής πνευματικής ζωής που πραγματεύονται.

Επανειλημμένα τονίζουν ότι ο Χριστός, τον οποίο συχνότατα αποκαλούν με το όνομα «Ιησούς»⁴⁹, είναι ο κατ' εξοχήν εύσπλαχνος, ελεήμων και φιλόανθρωπος Δεσπότης⁵⁰, ο συμπαραστάτης μας στις δυσκολίες και τους πειρασμούς της ζωής⁵¹, ο μεγάλος και δυνατός αδελφός μας που με το σωτηριώδες έργο του μας έκανε όλους αδελφούς του και αδελφούς μεταξύ μας⁵², η πηγή των πνευματικών δωρεών⁵³, το πρότυπο της πνευματικής ζωής⁵⁴ ο μεγάλος ιατρός των ψυχών και των σωμάτων⁵⁵. Εκείνο μόνο που χρειάζεται για την επίτευξη της πνευματικής ζωής είναι να καταφύγουμε σ' Αυτόν⁵⁶, να τον ξυπνήσουμε που κοιμάται μέσα μας και να του ζητήσουμε να μας σώσει⁵⁷, να τρέξουμε να τον πιάσουμε⁵⁸ και να προσκολληθούμε σ' αυτόν⁵⁹, γινόμενοι δούλοι, μαθητές και μιμητές του⁶⁰ και να συμμετάσχουμε στα πάθη του, για να συνδοξασθούμε μαζί του⁶¹. Άλλωστε η ασκητική

⁴⁹ Βλ. ενδεικτικά *Απόκρισις 39*, ΝΑ, σ. 50· ΒΙ, τόμ. Α', σ. 120· *Απόκρισις 113*, ΝΑ, σ. 84 εξ· ΒΙ, τόμ. Α', σ. 252· *Απόκρισις 204*, ΝΑ, σ. 130· ΒΙ, τόμ. Α', σ. 426· *Απόκρισις 207*, ΝΑ, σ. 131· ΒΙ, τόμ. Α', σ. 430· *Απόκρισις 268*, ΝΑ, σ. 164· ΒΙ, τόμ. Β', σ. 124· *Απόκρισις 304*, ΝΑ, σ. 174· ΒΙ, τόμ. Β', σ. 164· *Απόκρισις 307*, ΝΑ, σ. 175· ΒΙ, τόμ. Β', σ. 168· *Απόκρισις 391*, ΝΑ, σ. 205· ΒΙ, τόμ. Β', σ. 296· *Απόκρισις 514*, ΝΑ, σ. 249· ΒΙ, τόμ. Β', σ. 486· *Απόκρισις 553*, ΝΑ, σ. 262· ΒΙ, τόμ. Γ', σ. 40· *Απόκρισις 567*, ΝΑ, σ. 266· ΒΙ, τόμ. Γ', σ. 56.

⁵⁰ Βλ. *Απόκρισις 168*, ΝΑ, σ. 112· ΒΙ, τόμ. Α', σ. 364.

⁵¹ Βλ. *Απόκρισις 391*, ΝΑ, σ. 205· ΒΙ, τόμ. Β', σ. 296· *Απόκρισις 499*, ΝΑ, σ. 243· ΒΙ, τόμ. Β', σ. 458· *Απόκρισις 514*, ΝΑ, σ. 249· ΒΙ, τόμ. Β', σ. 486.

⁵² Βλ. *Απόκρισις 204*, ΝΑ, σ. 130· ΒΙ, τόμ. Α', σ. 426. Τόσο βαθύ ήταν το αίσθημα της αδελφοσύνης με τον Χριστό στον άγ. Βαρσανούφιο, ώστε, όταν κάποτε ο κατά σάρκα αδελφός του, γέροντας ήδη, ζήτησε να τον δεί και να συνομιλήσει μαζί του, ο μεγάλος Γέρον του απάντησε: «εγώ αδελφόν τον Ιησούν έχω· εάν δε καταφρονήσας του κόσμου γένη μοναχός, τότε αδελφός μου εί» (*Ερώτησις 348*, ΝΑ, σ. 188· ΒΙ, τόμ. Β', σ. 226).

⁵³ Βλ. *Απόκρισις 111*, ΝΑ, σ. 84· ΒΙ, τόμ. Α', σ. 248 εξ· *Απόκρισις 261*, ΝΑ, σ. 161· ΒΙ, τόμ. Β', σ. 112.

⁵⁴ Βλ. *Απόκρισις 113*, ΝΑ, σ. 85· ΒΙ, τόμ. Α', σ. 252· *Απόκρισις 455*, ΝΑ, σ. 226· ΒΙ, τόμ. Β', σ. 386. Πρβλ. Δωροθέου, *Διδασκαλία Α'*, *Περί αποταγής 7*, PG 88, 1624 D· SC 92, σ. 156· ΑΔ, σ. 85.

⁵⁵ Βλ. *Απόκρισις 113*, ΝΑ, σ. 84· ΒΙ, τόμ. Α', σ. 252· *Απόκρισις 553*, ΝΑ, σ. 262· ΒΙ, τόμ. Γ', σ. 40. Δωροθέου, *Διδασκαλία ΙΑ'*, *Περί του σπουδάζειν ταχέως εκκόπτειν τα πάθη προ του εν έξει κακή γενέσθαι την ψυχήν 113*, PG 88, 1736 BC· SC 92, σ. 356 εξ· ΑΔ, σ. 268 εξ.

⁵⁶ Βλ. *Απόκρισις 304*, ΝΑ, σ. 174· ΒΙ, τόμ. Β', σ. 164.

⁵⁷ Βλ. *Απόκρισις 105*, ΝΑ, σ. 80· ΒΙ, τόμ. Α', σ. 236.

⁵⁸ Βλ. *Απόκρισις 256*, ΝΑ, σ. 157· ΒΙ, τόμ. Β', σ. 98.

⁵⁹ Βλ. *Απόκρισις 113*, ΝΑ, σ. 85· ΒΙ, τόμ. Α', σ. 252· *Απόκρισις 168*, ΝΑ, σ. 112· ΒΙ, τόμ. Α', σ. 364· *Απόκρισις 553*, ΝΑ, σ. 262· ΒΙ, τόμ. Γ', σ. 40.

⁶⁰ Βλ. *Απόκρισις 206*, ΝΑ, σ. 131· ΒΙ, τόμ. Α', σ. 428 εξ.

⁶¹ Βλ. *Απόκρισις 345*, ΝΑ, σ. 187· ΒΙ, τόμ. Β', σ. 222· *Απόκρισις 567*, ΝΑ, σ. 266· ΒΙ, τόμ. Γ', σ. 58.

πνευματική ζωή δεν νοείται γι' αυτούς παρά ως συμμετοχή στους ονειδισμούς και τα παθήματα του Χριστού⁶².

Είναι προφανές ότι η ασκητική πνευματική ζωή κατά τους Γαζαίους Πατέρες παράλληλα με τον τριαδοκεντρικό και τον πνευματοκεντρικό έχει και έντονο χριστοκεντρικό χαρακτήρα. Μάλιστα ο χριστοκεντρικός αυτός χαρακτήρας αναδεικνύεται έτι περισσότερο από το γεγονός ότι οι εν λόγω Πατέρες υπογραμμίζουν με ιδιαίτερη έμφαση την ανάγκη τόσο της συχνής μυστηριακής κοινωνίας του σώματος και του αίματος του Χριστού με μετάνοια και συναίσθηση της αμαρτωλότητας και της αδυναμίας μας⁶³ όσο και της συχνής επίκλησης του ονόματός του για την απαλλαγή μας από τους πειρασμούς και τις δυσκολίες της ζωής⁶⁴, συμβάλλοντας έτσι δημιουργικά στη διαμόρφωση και την καθιέρωση της «προσευχής του Ιησού» στα πλαίσια της ορθόδοξης ασκητικής παράδοσης⁶⁵.

Ωστόσο τα χριστολογικά ενδιαφέροντα των Γαζαίων Πατέρων δεν εξαντλούνται στην προσπάθειά τους να τονίσουν τον χριστοκεντρικό χαρακτήρα της ασκητικής πνευματικής ζωής, αλλά επεκτείνονται και στην υπογράμμιση βασικών πτυχών της ορθόδοξης Χριστολογίας με απλοϊκό βέβαια αλλά πολύ εντυπωσιακό τρόπο, αποφεύγοντας, όπως είπαμε, την καθιερωμένη στην εποχή τους χριστολογική ορολογία και προβληματική.

Κατ' αρχήν θα πρέπει να τονίσουμε ότι κατά την προσπάθειά τους να αναδείξουν την ασκητική πνευματική ζωή ως συμμετοχή στους ονειδισμούς και στα παθήματα του Χριστού, όπως αυτά περιγράφονται μέσα στην Αγ. Γραφή, πέραν του ότι υπογραμμίζουν εμφαντικά την πραγματικότητα της ενανθρώπισης, προβάλλουν εμμέσως πλην σαφώς και την τελειότητα της ανθρώπινης φύσης του Χριστού⁶⁶. Εξάλλου το γεγονός ότι χρησιμοποιούν επανειλημμένα το όνομα «Ιησούς», για να δηλώσουν το θείο πρόσωπο του ενανθρωπήσαντος Υιού του Θεού⁶⁷, αποκαλύπτει σαφέστατα την πίστη τους στην ενότητα του προσώπου εν Χριστώ. Άλλωστε, όπως φαίνεται από σχετικές απαντήσεις του αγ.

⁶² Βλ. *Απόκρισις* 201, ΝΑ, σ. 129 εξ.; ΒΙ, τόμ. Α', σ. 422· *Απόκρισις* 351, ΝΑ, σ. 189· ΒΙ, τόμ. Β', σ. 230· *Απόκρισις* 359, ΝΑ, σ. 191· ΒΙ, τόμ. Β', σ. 240· *Απόκρισις* 404, ΝΑ, σ. 210· ΒΙ, τόμ. Β', σ. 316.

⁶³ Βλ. *Απόκρισις* 32, ΝΑ, σ. 48· ΒΙ, τόμ. Α', σ. 108· *Απόκρισις* 463, ΝΑ, σ. 230· ΒΙ, τόμ. Β', σ. 400 εξ.; *Απόκρισις* 464, ΝΑ, σ. 230 εξ.; ΒΙ, τόμ. 402 εξ.

⁶⁴ Βλ. *Απόκρισις* 39, ΝΑ, σ. 50· ΒΙ, τόμ. Α', σ. 120· *Απόκρισις* 268, ΝΑ, σ. 164· ΒΙ, τόμ. Β', σ. 124· *Απόκρισις* 304, ΝΑ, σ. 174· ΒΙ, τόμ. Β', σ. 164· *Απόκρισις* 438, ΝΑ, σ. 220· ΒΙ, τόμ. Β', σ. 358· *Απόκρισις* 446, ΝΑ, σ. 222· ΒΙ, τόμ. Β', σ. 366· *Απόκρισις* 543, ΝΑ, σ. 257 εξ.; ΒΙ, τόμ. Γ', σ. 18 εξ.; *Απόκρισις* 559, ΝΑ, σ. 264· ΒΙ, τόμ. Γ', σ. 48· *Απόκρισις* 567, ΝΑ, σ. 266· ΒΙ, τόμ. Γ', σ. 56.

⁶⁵ Βλ. επίσης Ir. Hausherr, S. J., «Barsanuphe (Saint)», στο *Dictionnaire de Spiritualité*, tome I, Beauchesne, Paris 1937, στ. 1260.

⁶⁶ Βλ. *Απόκρισις* 201, ΝΑ, σ. 129· ΒΙ, τόμ. Α', σ. 422· *Απόκρισις* 307, ΝΑ, σ. 175· ΒΙ, τόμ. Β', σ. 168.

⁶⁷ Βλ. *Απόκρισις* 113, ΝΑ, σ. 84· ΒΙ, τόμ. Α', σ. 252: «Υιός Θεού και φως και δύναμις εστιν ο Ιησούς, ο εκ της αγίας Παρθένου σαρκωθείς Μαρίας»· *Απόκρισις* 307, όπ. παρ.: «Ο Ιησούς άνθρωπος εγένετο και ητοιμάσθη, ω αδελφέ, μη περισσότερος ει του Ιησού;».

Ιωάννη του Προφήτη, ο αντινεστοριανισμός τους είναι αδιαμφισβήτητος⁶⁸.

Ανεξάρτητα όμως απ' αυτό, εκείνο που χαρακτηρίζει κυρίως τους Γαζαίους Πατέρες είναι ότι αναφέρονται σε πτυχές της ορθόδοξης Χριστολογίας σε συνάρτηση με το σωτηριώδες έργο του Χριστού, δένοντας με τον τρόπο αυτό άρρηκτα και λειτουργικά τη Χριστολογία με τη Σωτηριολογία κατά το πρότυπο των μεγάλων Πατέρων της Εκκλησίας. Ο Ιησούς είναι, όπως τονίζει ο άγ. Βαρσανούφιος, ο Υιός του Θεού που σαρκώθηκε από την αγία Παρθένο Μαρία, φανερώθηκε στη γη και συναναστράφηκε με τους ανθρώπους, προσφέροντας τον εαυτό του θυσία ζωντανή και ευάρεστη στο Θεό και Πατέρα μας και υπομένοντας τα πάντα για χάρη μας, προκειμένου να μας δώσει τη δυνατότητα να γίνουμε γι' αυτόν λαός περιούσιος, ζηλωτής καλών έργων, «βασίλειον ιεράτευμα, έθνος άγιον»⁶⁹. Θέλοντας μάλιστα να παρουσιάσει παραστατικά το σωτηριώδες έργο του Χριστού, χρησιμοποιεί μια πολύ εντυπωσιακή εικόνα για το πρόσωπό του, με την οποία υπογραμμίζει την ομοιοπαθητική διάσταση της θείας ενανθρωπήσεως: ο Χριστός είναι «ο επουράνιος σκώληξ» που ήλθε στη γη, για να σώσει τον σκουληκιασμένο από την αμαρτία άνθρωπο. Η παρακοή, γράφει, την οποία γέννησε η αφροσύνη των πρωτοπλάστων, τραυμάτισε τον άνθρωπο, τον έκανε να σαπίσει, να βρωμίσει, να σκουληκιάσει και να αποσυντεθεί. Τότε τον έριξαν στη θάλασσα, όπου καταβροχθίστηκε από το μεγάλο θαλάσσιο θηρίο, δηλ. τον διάβολο, και κατοίκησε μέσα στα σπλάχνα του μέχρι τη στιγμή που ήλθε το επουράνιο Σκουλήκι, ο Χριστός. Καθλωμένο το Σκουλήκι αυτό στο αγκίστρι του σταυρού, πετάχτηκε στα σπλάχνα εκείνου του θαλάσσιου θηρίου και ανέσυρε μέσα απ' το στόμα του την τροφή που είχε καταβροχθίσει, δηλ. τον άνθρωπο, ξεριζώνοντας μάλιστα και τα ίδια του τα σπλάχνα. Πήρε λοιπόν τον άνθρωπο στα χέρια του, τον άλειψε με λάδι, τον έπλυνε με νερό και τον έψησε με τη θεϊκή φωτιά κατά το μυστήριο του βαπτίσματος, τον έθρεψε και τον εύφρανε με τον άρτο και τον οίνο του μυστηρίου της θείας Ευχαριστίας και τον άρτυσε με το αλάτι της θείας Χάριτος, απαλλάσσοντάς τον τελείως απ' την φθορά. Επιπλέον του έδωσε και το λόγο του που ως σινάπι καταστέλλει τη γένεση της φθοράς, κατακαίει τα ρουθούνια του δράκοντα, για να μην μπορούν να την οσφραίνονται, και σκοτίζει τα μάτια του, για να μην μπορούν να δουν την τελειότητα της ταπεινώσεως που χαρακτηρίζει όλο αυτό το σωτηριώδες έργο του επουράνιου Σκουληκιού⁷⁰. Η άρρηκτη ενότητα Χριστολογίας και Σωτηριολογίας που αποτυπώνεται στην παραπάνω παραστατική απεικόνιση του σωτηριώδους έργου του Χριστού

⁶⁸ Βλ. *Απόκρισις 700*, ΝΑ, σ. 320· ΒΙ, τόμ. Γ', σ. 318· *Απόκρισις 701*, ΝΑ, σ. 321· ΒΙ, τόμ. Γ', σ. 320.

⁶⁹ Βλ. *Απόκρισις 113*, ΝΑ, σ. 84 εξ· ΒΙ, τόμ. Α', σ. 252· *Απόκρισις 607*, ΝΑ, σ. 290· ΒΙ, τόμ. Γ', σ. 172.

⁷⁰ Βλ. *Ερώτησις 157*, ΝΑ, σ. 104 εξ· ΒΙ, τόμ. Α', σ. 330 εξ· *Απόκρισις 158*, ΝΑ, σ. 105· ΒΙ, τόμ. Α', σ. 324.

είναι πραγματικά εντυπωσιακή. Αυτήν ακριβώς την ενότητα εκφράζει επίσης ο ίδιος ο μεγάλος Γέρων λακωνικά και εύγλωττα, όταν απευθυνόμενος σ' έναν ησυχαστή μοναχό τον προτρέπει με τρόπο που θυμίζει εκφράσεις παλαιότερων μεγάλων Πατέρων της Εκκλησίας και ιδιαίτερα του Μ. Αθανασίου: «Ἄνθρωπος γέγονεν ο Υἱός του Θεοῦ διὰ σε, γενοῦ και συ δι' αὐτόν θεός»⁷¹.

Την ενότητα αυτή επίσης αφήνει να διαφανεί σαφώς και ο άγ. Δωρόθεος, όταν στη διδασκαλία του *Περί αποταγής* εκθέτει μεταξύ των άλλων συνοπτικά και τη χριστολογική διδασκαλία του σε συνάρτηση με το σωτηριώδες έργο του Χριστού. Ο αγαθός και φιλόανθρωπος Θεός, γράφει, για να γιατρέψει τον άνθρωπο, που έπεσε με το προπατορικό του αμάρτημα στο κράτος της αμαρτίας, της φθοράς και του θανάτου, έστειλε το μονογενή του Υιό, που έγινε άνθρωπος για χάρη μας. Ήλθε λοιπόν ο Κύριός μας και πήρε την ίδια την ουσία μας, την αρχή του φυράματός μας, γινόμενος τέλειος άνθρωπος, όμοιος με μας χωρίς την αμαρτία, για να θεραπεύσει κατά τον άγ. Γρηγόριο το Θεολόγο «τω ομοίω τω όμοιον, τη ψυχή την ψυχήν, τη σαρκί την σάρκα»⁷², και απάλλαξε έτσι τον άνθρωπο από την τυραννία του διαβόλου⁷³. Παρά τη συνοπτική έκθεση της χριστολογικής διδασκαλίας του είναι αξιοσημείωτο ότι ο Δωρόθεος, καίτοι αποφεύγει να χρησιμοποιήσει αυτολεξεί τη χριστολογική ορολογία της Χαλκηδόνας, ωστόσο τονίζει σαφώς τόσο την τελειότητα όσο και την ομοουσιότητα της ανθρώπινης φύσης του Χριστού με τη δική μας φύση, χωρίς μάλιστα το στοιχείο της αμαρτίας, πράγματα που αποτελούν βασικά δογματικά σημεία του Όρου της Χαλκηδόνας⁷⁴.

Στο σημείο αυτό, αναφερόμενοι γενικότερα στο πρόβλημα της δογματικής ταυτότητας των ασκητικών Πατέρων της Γάζας, πρέπει να υπογραμμίσουμε ότι δεν είναι σωστό να θεωρούνται οι εν λόγω Πατέρες ως μονοφυσίτες, όπως υπέθεσαν παλαιότερα ορισμένοι⁷⁵, ή έστω ως φίλα προσκείμενοι στο Μονοφυσιτισμό, επειδή αποφεύγουν στις χριστολογικές αναφορές τους να χρησιμοποιούν χαλκηδόνιες δογματικές διατυπώσεις ή επειδή κυρίως οι άγ. Βαρσανούφιος και Ιωάννης είναι αποκλειστικά προσηλωμένοι στην πίστη της Νικαίας, αποσιωπώντας τελείως τη μεταγενέστερη δογματική διατύπωση του Όρου της Χαλκηδόνας⁷⁶. Άλλωστε την άποψη ότι κυρίως οι άγιοι Βαρσανούφιος και Δωρόθεος ήταν μονοφυσίτες, επειδή ο άγ. Σωφρόνιος Ιεροσολύμων

⁷¹ Βλ. *Απόκρισις 113*, NA, σ. 85· BI, τόμ. Α', σ. 252. Πρβλ. Μ. Αθανασίου, *Περί ενανθρωπήσεως του Λόγου* 54, PG 25, 192 B.

⁷² Πρβλ. Γρηγορίου Ναζιανζηνού, *Λόγος 45, Εις το Άγιον Πάσχα*, 9, PG 36, 633 C.

⁷³ Βλ. Δωροθέου, *Διδασκαλία Α', Περί αποταγής*, 4, PG 88, 1621 A· SC 92, σ. 152· ΑΔ, σ. 79 εξ. Πρβλ. και του ίδιου, *Διδασκαλία ΙΣΤ'*, *Ερμηνεία τινών ρητών του αγίου Γρηγορίου ψαλλομένων μετά τρόπου εις το άγιον Πάσχα* 170, PG 88, 1825 BC· SC 92, σ. 464 εξ.· Αββά Δωροθέου, σ. 368.

⁷⁴ Πρβλ. Mansi VII, 116· ACO II, 1, 2, 129 [325] εξ.

⁷⁵ Βλ. Θεοδώρου Στουδίτου, *Επιστολή 34, Τω ισαγγέλω μακαριωτάτω και Αποστολικώ Πατρί Λέοντι πάπα Ρώμης*, PG 99, 1028 AB· *Διαθήκη*, PG 99, 1816 B.

⁷⁶ Βλ. *Απόκρισις 59*, NA, σ. 60· BI, τόμ. Α', σ. 158· *Απόκρισις 702*, NA, σ. 321· BI, τόμ. Γ', σ. 322.

εντάσσει στο λεγόμενο «Δεκακέρατον» μεταξύ των άλλων και κάποιους ομώνυμους τους μονοφυσίτες⁷⁷, απέκρουσε με ισχυρά επιχειρήματα ήδη ο άγ. Θεόδωρος ο Στουδίτης⁷⁸.

Ανεξάρτητα όμως απ' αυτό πρέπει να τονίσουμε ότι η απουσία χαλκηδόνιων δογματικών διατυπώσεων από τις χριστολογικές αναφορές των Γαζαίων Πατέρων εξηγείται, αν λάβουμε υπόψη το γεγονός ότι οι εν λόγω Πατέρες αποφεύγουν, όπως είδαμε, τις θεωρητικές δογματικές αναπτύξεις χάριν της πρακτικής πνευματικής ζωής, αρκούμενοι ως επί το πλείστον σε βιβλικές δογματικές διατυπώσεις και παραστάσεις. Η χρήση χαλκηδόνιων δογματικών διατυπώσεων την εποχή αυτή που η σύνοδος της Χαλκηδόνας βρισκόταν στο επίκεντρο του θεολογικού ενδιαφέροντος, θα τους ενέπλεκε οπωσδήποτε σε δογματικές συζητήσεις και αντιπαραθέσεις, πράγμα που επιθυμούσαν διακαώς να αποφύγουν.

Εξάλλου η αποκλειστική προσήλωση των δύο Γαζαίων Πατέρων στην πίστη της Νικαίας έχουμε τη γνώμη ότι οφείλεται στο γεγονός ότι η πίστη αυτή, δηλ. το νικαιϊκό σύμβολο, ήταν την εποχή αυτή βαπτισματική ομολογία, με την οποία συνδεόταν ο πιστός εφ' όρου ζωής κατά το βάπτισμά του και την οποία ομολογούσε διαρκώς σε κάθε λειτουργική σύναξη. Είναι χαρακτηριστικές οι συμβουλές που δίνουν σ' οι άγ. Βαρσανούφιος και Ιωάννης, συνιστώντας στους παραλήπτες των επιστολών τους να απέχουν από τις δογματικές συζητήσεις και να πιστεύουν σύμφωνα με την πίστη των Πατέρων της Νικαίας, στην οποία βαπτίστηκαν και την οποία παρέλαβαν από την Εκκλησία κατά το βάπτισμα⁷⁹. Υπό την έννοια αυτή η δογματική σημασία της πίστεως της Νικαίας είχε την εποχή αυτή μια αποκλειστικότητα σε σχέση με τις μεταγενέστερες δογματικές οικουμενικές αποφάσεις, δηλ. τους Όρους πίστεως, της Εκκλησίας. Είναι μάλιστα αξιοσημείωτο ότι παρόμοια στάση ως προς το ζήτημα αυτό τηρούν ακόμη και οι ίδιοι οι Πατέρες της Χαλκηδόνας. Όταν ο αυτοκράτωρ Λέων ο Α΄ τους ζήτησε να διατυπώσουν γραπτά τις απόψεις τους σχετικά με το δόγμα της Χαλκηδόνας, οι περισσότεροι στις απαντητικές επιστολές τους, που συνιστούν τον λεγόμενο Codex Encyclius, υπογράμμισαν την πρωταρχική σημασία του συμβόλου της Νικαίας που ήταν το βαπτισματικό σύμβολο της Εκκλησίας την εποχή αυτή, θεωρώντας το ως το δογματικό θεμέλιο του Όρου που συνέταξαν. Όλες τις άλλες συνόδους μετά τη Νίκαια, συμπεριλαμβανομένης και της συνόδου της

⁷⁷ Βλ. *Επιστολή Συνοδική, Προς Σέργιον Πατριάρχη Κωνσταντινουπόλεως*, PG 87, 3192 C· 3193 C.

⁷⁸ Βλ. όπ. παρ., PG 99, 1816 BC. Βλ. και S. Vailhé, «Saint Barsanuphe», στο *Échos d' Orient* 8 (1905), σ. 15. L. Regnault – J. de Préville, *La vie de Saint Dorothee*, SC 92, σ. 27, υποσ. 2. Π. Κ. Χρήστου, *Ελληνική Πατρολογία*, τόμ. Ε', Θεσσαλονίκη 1992, σ. 396. Ένα επιπλέον επιχείρημα σχετικά με την ορθοδοξία του αββά Δωροθέου βλ. P. Canivet, «Dorothee de Gaza est-il un disciple d' Evagre? (A propos d' une édition des ses Œuvres Spirituelles)», στο *Revue des Études Grecques* 78 (1965), σ. 337 εξ.

⁷⁹ Βλ. *Απόκρισις 59*, όπ. παρ.: *Απόκρισις 695*, NA, σ. 319· BI, τόμ. Γ', σ. 312.

Χαλκηδόνας, τις θεωρούν ότι είχαν ένα και μοναδικό σκοπό· να ερμηνεύσουν και να διαφυλάξουν απαραχάρακτη την πίστη της Νικαίας από τις εμφανισθείσες κατά καιρούς αιρέσεις⁸⁰. Κατά συνέπεια η αποκλειστική προσήλωση των Γαζαίων Πατέρων στην πίστη της Νικαίας δεν πρέπει να θεωρείται ότι υπονοεί την απόρριψη του Όρου της Χαλκηδόνας και ότι επομένως οι εν λόγω Πατέρες είναι μονοφυσίτες ή αποκλίνουν προς το Μονοφυσιτισμό. Άλλωστε η Χριστολογία τους, όπως φάνηκε ήδη απ' όσα είπαμε, παρά την απλοϊκή της μορφή είναι πέρα για πέρα ορθόδοξη και πατερική. Καίτοι είναι ξένα προς τη χριστολογική ορολογία και προβληματική της εποχής τους, ωστόσο όντας άρρηκτα δεμένη τόσο με το σωτηριώδες έργο του Χριστού όσο και με την οικείωση του έργου αυτού στα πλαίσια της ασκητικής πνευματικής ζωής, φέρει όλα τα βασικά χαρακτηριστικά γνωρίσματα της Χριστολογίας των προγενέστερων μεγάλων Πατέρων της Εκκλησίας.

γ) Το ανθρωπολογικό, το σωτηριολογικό, το εκκλησιολογικό και το εσχατολογικό πλαίσιο της πνευματικότητας των ασκητικών Πατέρων της Γάζας

Η έμφαση των Γαζαίων Πατέρων σε πρακτικά ζητήματα της ασκητικής πνευματικής ζωής τους κάνει να επιδεικνύουν ζωηρό ενδιαφέρον όχι μόνο για την ορθόδοξη Τριαδολογία και Χριστολογία, αλλά και για τις βασικές πτυχές της ορθόδοξης Ανθρωπολογίας, Σωτηριολογίας, Εκκλησιολογίας και Εσχατολογίας, δένοντας έτσι άρρηκτα την ασκητική πνευματικότητα με ολόκληρη σχεδόν την δογματική διδασκαλία της Εκκλησίας.

Ο άνθρωπος αποτελεί κατ' αυτούς το πολυτιμότερο δημιούργημα του Θεού στον κόσμο, πράγμα που αποδεικνύεται ήδη με τη θεία ενανθρώπιση⁸¹. Δημιουργήθηκε «κατ' εικόνα Θεού», με ψυχή λογική και αυτεξούσια, αθάνατη και κοσμημένη με όλες τις αρετές. Κάνοντας όμως κακή χρήση του αυτεξουσίου του και αθετώντας την εντολή του Θεού, ξέπεσε από το «κατά φύσιν» στο «παρά φύσιν», στο κράτος της αμαρτίας, του διαβόλου, της φθοράς και του θανάτου. Έτσι σπίλωσε το «κατ' εικόνα», έχασε τις αρετές, με τις οποίες ήταν κοσμημένος εκ κατασκευής, και γέμισε η ψυχή του από πάθη⁸². Χρειαζόταν λοιπόν να καθαρθεί το «κατ' εικόνα» και να θεραπευθεί από τα πάθη που

⁸⁰ Για το θέμα αυτό βλ. Γ. Δ. Μαρτζέλου, *Η Χριστολογία του Βασιλείου Σελευκείας και η οικουμενική σημασία της*, Θεσσαλονίκη 1990, σ. 270 εξ.

⁸¹ Βλ. Δωροθέου, *Διδασκαλία ΙΣΤ'*, *Ερμηνεία τινών ρητών του αγίου Γρηγορίου ψαλλομένων μετά τρόπου εις το άγιον Πάσχα*, 170-171, PG 88, 1825 A – 1828 B· SC 92, σ. 464 κ.ε.· ΑΔ, σ. 366 κ.ε.

⁸² Βλ. *Απόκρισις* 389, ΝΑ, σ. 204· ΒΙ, τόμ. Β', σ. 292· *Απόκρισις* 482, ΝΑ, σ. 235· ΒΙ, τόμ. Β', σ. 426· *Απόκρισις* 763, ΝΑ, σ. 334· ΒΙ, τόμ. Γ', σ. 386. Δωροθέου, *Διδασκαλία Α'*, *Περί αποταγής* 1, PG 88, 1617 B – 1620 A, SC 92, σ. 146 εξ.· ΑΔ, σ. 72 εξ.· *Διδασκαλία ΙΣΤ'*, *Ερμηνεία τινών ρητών του αγίου Γρηγορίου ψαλλομένων μετά τρόπου εις το άγιον Πάσχα* 171, PG 88, 1825 C – 1828 B· SC 92, σ. 466 εξ.· ΑΔ, σ. 368 εξ.

τυραννούσαν την ψυχή του. Και αυτό ακριβώς επιτέλεσε με την Ενανθρώπησή του και το όλο σωτηριώδες έργο του ο Χριστός⁸³.

Όσον αφορά ειδικότερα το σωτηριολογικό πλαίσιο της πνευματικότητάς τους οι Γαζαίοι Πατέρες τονίζουν εμφαντικά, πέρα από όσα είπαμε παραπάνω, ότι η σωτηρία δεν είναι καρπός των δικών μας προσπαθειών και των καλών έργων, αλλά είναι δωρεά της αγάπης και της φιλανθρωπίας του Θεού, παρά το γεγονός ότι η επίτευξή της χρειάζεται και τη δική μας συνεργία⁸⁴. Πολύ χαρακτηριστικά είναι όσα γράφει για το θέμα αυτό ο άγ. Βαρσανούφιος στον αββά Ευθύμιο: «Αδελφέ,... αν εσύ ισχυρίζεσαι ότι έκανες και κάνεις έργα καλά, εγώ ουδέποτε θυμάμαι να έκανα κάτι καλό, αλλά αυτό που ξέρω είναι ότι με τα έργα μου παροργίζω το Θεό. Γι' αυτό από τα έργα μου τίποτε δεν προσδοκώ, αλλά ελπίζω ότι θα σωθώ από τη φιλανθρωπία του Θεού που πέθανε για να σώσει τους αμαρτωλούς... Και έργα όμως να είχα, επειδή φοβάμαι, μήπως κατακριθώ όπως ο Φαρισαίος, δεν θα τολμούσα να πω λέξη. Αλλά παρόλα αυτά στο λέω, αδελφέ, όλη μου η ζωή και η ελπίδα σ' Αυτόν κρέμεται και Τον παρακαλώ νύχτα και μέρα να καθαριστώ από τα φανερά και κρυφά μου πάθη»⁸⁵. Ωστόσο, όπως τονίζει ο ίδιος απευθυνόμενος σε κάποιον άλλο μοναχό, «χρειάζεται να συνεργήσεις και συ λίγο (για τη σωτηρία σου) εν ονόματι του Θεού»⁸⁶. Η επίτευξη λοιπόν της σωτηρίας, όπως και η εν γένει επιτέλεση του αγαθού, είναι καρπός συνεργίας του αυτεξουσίου του ανθρώπου με τη δύναμη και τη χάρη του Θεού⁸⁷. Μόνο υπό την προϋπόθεση αυτή νοείται κατά τους Γαζαίους Πατέρες η πνευματική εργασία και άσκηση ως οδός που οδηγεί στη σωτηρία και τη θέωση του ανθρώπου⁸⁸.

Η ιδιαίτερη έμφαση που δίνουν στο αυτεξούσιο του ανθρώπου μέσα στα πλαίσια των ανθρωπολογικών και σωτηριολογικών πτυχών της πνευματικότητάς τους συνδέεται στενά με την προσπάθειά τους να τονίσουν έναντι του Μανιχαϊσμού τη βασική αλήθεια ότι αίτιος του κακού δεν είναι ο Θεός, αλλά η χρήση της ανθρώπινης αυτεξουσιότητας και ελευθερίας⁸⁹. Το κακό, όπως τονίζει ο άγ. Δωρόθεος, συνεχίζοντας εν προκειμένω την προγενέστερη πατερική παράδοση, είναι καθεαυτό

⁸³ Βλ. Δωροθέου, *Διδασκαλία Α΄, Περί αποταγής*, 4-7, PG 88, 1621 A – 1625 A· SC 92, σ. 150 κ.ε· ΑΔ, σ. 78 κ.ε· *Διδασκαλία ΙΣΤ΄, Ερμηνεία τινών ρητών του αγίου Γρηγορίου ψαλλομένων μετά τρόπου εις το άγιον Πάσχα* 170-173, PG 88, 1825 A – 1829 A· SC 92, σ. 464 κ.ε· ΑΔ, σ. 366 κ.ε.

⁸⁴ Βλ. *Απόκρισις 110*, NA, σ. 82· BI, τόμ. Α΄, σ. 244· *Απόκρισις 114*, NA, σ. 86· BI, τόμ. Α΄, σ. 256· *Απόκρισις 117*, NA, σ. 86 εξ· BI, τόμ. Α΄, σ. 260· *Απόκρισις 197*, NA, σ. 127· BI, τόμ. Α΄, σ. 414· *Απόκρισις 200*, NA, σ. 128 εξ· BI, τόμ. Α΄, σ. 418 εξ.

⁸⁵ Βλ. *Απόκρισις 161*, NA, σ. 107· BI, τόμ. Α΄, σ. 340.

⁸⁶ Βλ. *Απόκρισις 239*, NA, σ. 148· BI, τόμ. Β΄, σ. 56.

⁸⁷ Βλ. *Απόκρισις 763*, NA, σ. 334· BI, τόμ. Γ΄, σ. 386. Δωροθέου, *Επιστολή 6, Προς τον αυτόν (Προς τον έχοντα την διακονίαν του κελλαρίου)* 191, PG 88, 1808 B· SC 92, σ. 510· ΑΔ, σ. 412.

⁸⁸ Βλ. *Απόκρισις 214*, NA, σ. 134· BI, τόμ. Α΄, σ. 440· *Απόκρισις 484*, NA, σ. 237· BI, τόμ. Β΄, σ. 432. Πρβλ. *Απόκρισις 22*, NA, σ. 43 εξ· BI, τόμ. Α΄, σ. 92· *Απόκρισις 185*, NA, σ. 120· BI, τόμ. Α΄, σ. 392.

⁸⁹ Βλ. *Απόκρισις 63*, NA, σ. 63 εξ· BI, τόμ. Α΄, σ. 170 εξ· *Απόκρισις 389*, NA, σ. 204· BI, τόμ. Β΄, σ. 292· *Απόκρισις 482*, NA, σ. 235· BI, τόμ. Β΄, σ. 426.

ανούσιο και ανυπόστατο. Δεν υπάρχει ως ον. Γι' αυτό, όπως έρχεται στην ύπαρξη εκ του μη όντος με τη λοξοδρόμηση της ψυχής από την οδό της αρετής, έτσι επιστρέφει πάλι στο μη ον απ' το οποίο προήλθε⁹⁰. Κατά συνέπεια και τα πάθη δεν έχουν ουσία και υπόσταση μέσα στην ψυχή του ανθρώπου, αλλά μόνο οι αρετές που είναι έμφυτες εκ κατασκευής. «Ανεξάλειπτα γαρ τα σπέρματα της αρετής» σημειώνει ο Δωρόθεος, αντιγράφοντας εν προκειμένω κατά λέξη τον Ευάγριο⁹¹.

Ιδιαίτερο ενδιαφέρον παρουσιάζουν επίσης οι εκκλησιολογικές πτυχές της ασκητικής πνευματικότητας των Γαζαίων Πατέρων. Η Εκκλησιολογία τους αποτελεί ουσιαστικά προέκταση της διδασκαλίας τους για το σωτηριώδες έργο του Χριστού. Ο Χριστός, όπως τονίζουν, με το σωτηριώδες έργο του μας ένωσε μεταξύ μας, κάνοντάς μας όλους αδελφούς του, μέλη του σώματός του και μέλη αλλήλων με την ένταξή μας στην Εκκλησία⁹². Ακριβώς για το λόγο αυτό η στάση μας έναντι του αδελφού μας δεν νοείται, χωρίς να λαμβάνουμε σοβαρά υπόψη το γεγονός ότι ο αδελφός μας αποτελεί μέλος του σώματος του Χριστού⁹³. Με άλλα λόγια η αγάπη προς τον πλησίον, όταν αυτός μάλιστα είναι εν Χριστώ αδελφός μας, δεν είναι απλώς μια συναισθηματική κατάσταση, αλλά έκφραση μιας οντολογικής σχέσης μαζί του που υπαγορεύεται από την κοινή εκκλησιολογική μας ιδιότητα. Στα πλαίσια μιας τέτοιας εκκλησιολογικής θεώρησης του πλησίον δεν έχει θέση ο ατομισμός και η ιδιοτέλεια. Ακόμη και ο σωτηριολογικός ατομισμός είναι αδιανόητος εντός της Εκκλησίας, γιατί δεν σωζόμαστε ως άτομα αλλά ως αδελφοί και μέλη του σώματος του Χριστού. Είναι χαρακτηριστική εν προκειμένω η παροιμιώδης έκφραση του αγ. Βαρσανουφίου που υπογραμμίζει την αλήθεια αυτή παράλληλα με το μεγαλείο της πνευματικής του πατρότητας με εντυπωσιακό και αξιοθαύμαστο τρόπο. «Δέσποτα», λέει απευθυνόμενος στο Θεό ως άλλος Μωϋσής, «ή συνεισένεγκε μοι τα τέκνα μου εις την βασιλείαν σου, ή καμέ εξάλειψον εκ της βίβλου σου»⁹⁴.

⁹⁰ Βλ. Δωροθέου, *Διδασκαλία Γ', Περί του μετά σκοπού και νήψεως οδεύειν την οδόν του Θεού*, 106, PG 88, 1728 ABC, ΑΔ, σ. 254 εξ· *Διδασκαλία ΙΑ', Περί του σπουδάζειν ταχέως εκκόπτειν τα πάθη προ του εν έξει κακή γενέσθαι την ψυχήν*, 116, PG 88, 1737 D· SC 92, σ. 362· ΑΔ, σ. 274.

⁹¹ Βλ. Δωροθέου, *Διδασκαλία ΙΑ', Περί του σπουδάζειν ταχέως εκκόπτειν τα πάθη προ του εν έξει κακή γενέσθαι την ψυχήν*, 122, PG 88, 1745 CD· SC 92, σ. 374· ΑΔ, σ. 285· *Διδασκαλία ΙΒ', Περί φόβου της μελλούσης κολάσεως, και ότι χρή τον θέλοντα σωθίηναι, μηδέποτε αμεριμνείν περί της ιδίας σωτηρίας*, 134, PG 88, 1757 BCD· SC 92, σ. 396· ΑΔ, σ. 302. Βλ. και Ευαγρίου Ποντικού, *Κεφάλαια πρακτικά προς Ανατόλιον*, 65, PG 40, 1240 B.

⁹² Βλ. *Απόκρισις 204*, NA, σ. 130· BI, τόμ. Α', σ. 426· *Απόκρισις 223*, NA, σ. 138· BI, τόμ. Β', σ. 14· *Απόκρισις 548*, NA, σ. 260· BI, τόμ. Α', σ. 28· Barsanuphe et Jean de Gaza, *Correspondance*, Abbaye Saint-Pierre de Solesmes, 72-Sablé-sur-Sarthe, 1972, Réponse de Barsanuphe 144, στο BI, τόμ. Γ', σ. 514.

⁹³ Βλ. Δωροθέου, *Διδασκαλία ΣΤ', Περί του μη κρίνειν τον πλησίον*, 77, PG 88, 1693 C – 1696 B· SC 92, σ. 282 εξ· ΑΔ, σ. 200 εξ· *Επιστολή 2, Προς τους εν τω μοναστηρίω επιστάτας και μαθητάς. Πως δει επιστατείν αδελφών και πως τοις επιστατούσιν υποτάσσεσθαι*, 185, PG 88, 1800 C – 1801 A· SC 92, σ. 498 εξ· ΑΔ, σ. 398 εξ.

⁹⁴ Βλ. *Απόκρισις 110*, NA, σ. 83· BI, τόμ. Α', σ. 244. Πρβλ. *Έξοδ.* 32, 32.

Η βαθιά εκκλησιολογική συνείδηση που υπάρχει στους Γαζαίους Πατέρες τους κάνει αφενός να υπογραμμίζουν την πιστή τήρηση των Κανόνων της Εκκλησίας και των λοιπών συνοδικών αποφάσεων και αφετέρου να παίρνουν σαφή θέση απέναντι σε πρακτικά ζητήματα εκκλησιαστικής φύσεως.

Πρέπει να δεχόμαστε ως εντολή, γράφει ο Ιωάννης ο Προφήτης, όσα περιλαμβάνουν οι δογματικοί Κανόνες ή οι πατερικές θέσεις που έχουν ληφθεί με συνοδική απόφαση⁹⁵. Απευθυνόμενος σε κάποιο λαϊκό που τον ρώτησε, αν πρέπει να δεχτεί την πρόσκληση ενός Ιουδαίου ή Εθνικού για γεύμα ή τα δώρα που τυχόν θα του προσφέρουν στη γιορτή τους, του συνιστά να μη δεχτεί τίποτε απ' αυτούς, γιατί κάτι τέτοιο θα ήταν αντίθετο με τους Κανόνες της Εκκλησίας⁹⁶. Σ' έναν επίσκοπο επίσης που τον ρώτησε τί στάση θα πρέπει να τηρήσει απέναντι σ' έναν τοπικό χριστιανό άρχοντα που ευνοεί τη μετάβαση των πιστών στα θέατρα και τις ειδωλολατρικές γιορτές αθετώντας τους Κανόνες της Εκκλησίας, του συνιστά να τονίσει στον άρχοντα πως πρέπει κι' αυτός από τη δική του πλευρά ως πιστό τέκνο της Εκκλησίας να προστατεύσει τα προνόμιά της και να τηρήσει τους Κανόνες της Εκκλησίας για τη δόξα του Θεού⁹⁷.

Εξάλλου η ύπαρξη δύο αντιμαχόμενων παρατάξεων μέσα στην Εκκλησία, απ' τις οποίες η μία μόνο μένει πιστά προσηλωμένη στην αλήθεια και το αγαθό, δεν δημιουργεί κατά τον άγ. Βαρσανούφιο μερισμό της Εκκλησίας, γιατί έστω και με τη μία παράταξη σώζεται η αποστολική παράδοση της Εκκλησίας που είναι μία και ενιαία. Αν θέλει ο άπιστος να αποχωρήσει, ας αποχωρήσει. Ο αποχωρισμός αυτός δεν βλάπτει καθόλου την Εκκλησία ούτε μπορεί να την οδηγήσει σε διάλυση, γιατί ήδη ο ίδιος ο Χριστός είπε ότι «πύλαι Άδου ου κατισχύσουσιν αυτής». Ο αποχωρισμός βλάπτει μόνον αυτόν που αποχωρίζεται από την Εκκλησία και κανέναν άλλον⁹⁸. Ενδιαφέρον επίσης παρουσιάζει η απάντηση που έδωσε ο Ιωάννης ο Προφήτης σε κάποιον επίσκοπο που τον ρώτησε, αν επιτρέπεται να εισπράττει η Εκκλησία και όχι η Πολιτεία το φόρο για τα πλοία που ελλιμενίζονται σε εκκλησιαστικά λιμάνια μεταφέροντας οίνο. «Ου πρέπει», του γράφει, «τη Εκκλησία εκλαβείν τέλη· κοσμικών γαρ εστί τούτο το πράγμα»⁹⁹. Από τη άλλη μεριά όμως του επισημαίνει ότι και οι κοσμικοί άρχοντες πρέπει να γνωρίζουν ότι ό,τι ανήκει στην Εκκλησία, είναι αφιερωμένο στο Θεό και δεν είναι προς

⁹⁵ Βλ. *Απόκρισις* 370, ΝΑ, σ. 195· ΒΙ, τόμ. Β', σ. 256.

⁹⁶ Βλ. *Απόκρισις* 775, ΝΑ, σ. 338· ΒΙ, τόμ. Γ', σ. 402· *Απόκρισις* 776, ΝΑ, σ. 338· ΒΙ, τόμ. Γ', σ. 402.

⁹⁷ Βλ. *Απόκρισις* 840, ΝΑ, σ. 359· ΒΙ, τόμ. Γ', σ. 498· *Απόκρισις* 841, ΝΑ, σ. 359· ΒΙ, τόμ. Γ', σ. 498 εξ.

⁹⁸ Βλ. *Απόκρισις* 801, ΝΑ, σ. 346· ΒΙ, τόμ. Γ', σ. 442.

⁹⁹ Βλ. *Απόκρισις* 835, ΝΑ, σ. 357· ΒΙ, τόμ. Γ', σ. 490.

το συμφέρον τους να παραβιάσουν ή να μειώσουν αυτά που είναι δικά της, γιατί αλίμονο σ' αυτόν που βλέπτε σε κάτι την Εκκλησία¹⁰⁰.

Η αναφορά των Γαζαίων Πατέρων σε δογματικά ζητήματα εσχατολογικού χαρακτήρα συνδέεται στενά με τις προκλήσεις που δέχτηκαν εκ μέρους ορισμένων μοναχών, οι οποίοι είχαν σκανδαλιστεί από τις κακόδοξες εσχατολογικές αντιλήψεις του Ωριγένη και του Ευαγρίου σχετικά με το τέλος της κολάσεως και την αποκατάσταση των πάντων. Καίτοι, όπως είδαμε, οι Γαζαίοι αποφεύγουν την ενασχόληση με δογματικά ζητήματα, ωστόσο, λόγω του κινδύνου που εγκυμονούσαν οι κακόδοξες αυτές αντιλήψεις για την πνευματική ζωή των μοναχών της μονής του Σερίδου αλλά και της Παλαιστίνης γενικότερα, αναγκάζονται να αναφερθούν σαφώς σε ορισμένες πτυχές της ορθόδοξης Εσχατολογίας, περιοριζόμενοι κυρίως και κατ' εξοχήν στην ξεκάθαρη εσχατολογική διδασκαλία της Αγ. Γραφής. Τρία είναι κατά βάση τα θέματα, στα οποία αναφέρονται: α) η φύση του αναστημένου σώματος, β) το νόημα της εσχατολογικής υποταγής του Υιού στον Πατέρα και γ) η αιωνιότητα της Κολάσεως.

Αναφερόμενος ο άγ. Βαρσανούφιος στη φύση του αναστημένου σώματος, τονίζει ότι τα σώματα, με τα οποία θα αναστηθούμε θα είναι τα ίδια τα σώματα που έχουμε, με οστά, νεύρα και τρίχες, αλλά θα είναι κατά τον απόστολο Παύλο άφθαρτα και αθάνατα, και έτσι θα παραμείνουν στον αιώνα. Θα είναι επίσης φωτεινότερα και ενδοξότερα, σύμφωνα με το λόγο του Χριστού που λέει ότι οι δίκαιοι θα λάμψουν όπως ο ήλιος στη Βασιλεία των ουρανών· θα γίνουν δηλ. φωτοειδή, όπως είναι και το σώμα του Χριστού, και θα αποκτήσουν πολύ μεγαλύτερη δόξα απ' αυτήν που έχουν. Όπως λ.χ. ένας άνθρωπος άξεστος και αγροίκος που μπαίνει στην υπηρεσία του βασιλιά, προάγεται σε στρατηλάτη και εμφανίζεται ξαφνικά δοξασμένος ή όπως ένας διάκονος χειροτονείται ξαφνικά επίσκοπος και παρουσιάζεται αμέσως με μεγάλη δόξα, έτσι θα γίνει και με τη δόξα που θα πάρουν στη Βασιλεία των ουρανών τα αναστημένα σώματα. Τότε οι άνθρωποι, όπως είπε ο Χριστός, θα είναι ίδιοι με τους αγγέλους· ούτε θα τρώνε, ούτε θα πίνουν, ούτε θα έχουν άλλες επιθυμίες¹⁰¹.

Όσον αφορά το θέμα της εσχατολογικής υποταγής του Υιού στον Πατέρα, για την οποία κάνει λόγο ο απόστολος Παύλος (1 Κορ. 15, 28), ο άγ. Βαρσανούφιος ερμηνεύει τα λόγια του αποστόλου με έναν ιδιόμορφο τρόπο, αξιοποιώντας στο έπακρο ορισμένα ήθη και έθιμα των εθνικών. Επειδή, λέει, την εποχή που έγραψε ο απόστολος Παύλος την *Προς Κορινθίους επιστολή* του υπήρχε η συνήθεια σε μερικούς ειδωλολάτρες, όταν ενηλικιώνόταν ο γιος του βασιλιά, να κάνει πραξικόπημα και να σκοτώνει τον πατέρα του, για να του πάρει την εξουσία, για το λόγο

¹⁰⁰ Βλ. όπ. παρ., ΝΑ, σ. 357· ΒΙ, τόμ. Γ', σ. 490 εξ.

¹⁰¹ Βλ. *Απόκρισις 607*, ΝΑ, σ. 289 κ.ε.· ΒΙ, τόμ. Γ', σ. 168 κ.ε.

αυτό, προκειμένου να μη δοθεί η εντύπωση στους χριστιανούς της Κορίνθου, ότι και ο Υιός έκανε κάτι ανάλογο προς τον Πατέρα του με αυτό που συνήθιζαν να κάνουν οι γιοι των βασιλιάδων, φρόντισε ο απόστολος να αποκλείσει την εξομοίωση του Χριστού με αυτούς, γράφοντας στους Κορινθίους ότι «όταν υποταγή αυτώ τα πάντα, τότε και αυτός υποταγίσεται τῷ υποτάξαντι αυτώ τα πάντα». Ακόμη δηλ., επισημαίνει ο μεγάλος Γέρων, δεν έχουν υποταγεί στον Υιό τα πάντα. Θα υποταγούν, όταν ο Πατήρ θα παραδώσει τους εχθρούς του Υιού του στην κρίση του κατά τη δευτέρα του παρουσία. Τότε και ο Υιός, που είναι το πρότυπο υποταγής, θα υποταγεί στον Πατέρα του, παραδίδοντας σ' αυτόν τη βασιλεία που προετοίμασε με την ενανθρώπησή του και το εν γένει σωτηριώδες έργο του. Η υποταγή όμως αυτή του Υιού δεν πρέπει να νοείται κατά το ωριγένειο και γενικότερα το προνικαιϊκό μοντέλο ενδοτριαδικής υποταγής, γιατί, όπως διευκρινίζει ο ιερός πατήρ, μεταξύ Πατρός και Υιού υπάρχει ισότητα. Και η ισότητα αυτή φαίνεται από το γεγονός ότι, όπως ο Πατήρ παρέδωσε όλη την κρίση στον Υιό, έτσι και ο Υιός παρέδωσε όσους κάλεσε στη βασιλεία του στον Πατέρα¹⁰². Τριαδολογία, Χριστολογία και ειδωλολατρικές συνήθειες συνδυάζονται εν προκειμένω από τον άγ. Βαρσανούφιο με αριστοτεχνικό τρόπο, προκειμένου να ερμηνεύσει σαν σύγχρονος ερμηνευτής την εσχατολογική υποταγή του Υιού στον Πατέρα κατά τον απόστολο Παύλο.

Ως προς το θέμα της αιωνιότητας της Κολάσεως οι Γαζαίοι Πατέρες είναι σαφείς και κατηγορηματικοί, απορρίπτοντας εξολοκλήρου τις κακοδοξίες του Ωριγένη και του Ευαγρίου για το τέλος της Κολάσεως και την αποκατάσταση των πάντων. Οι διδασκαλίες αυτές δεν αποτελούν γι' αυτούς απλώς «μωρολογίες», αλλά είναι δαιμονικές¹⁰³.

Το βιβλικό χωρίο *Ματθ.* 5, 26 («ου μη εξέλθῃ ἐκεῖθεν, ἕως ου αποδώ τον ἑσχατον κοδράντην»), το οποίο επικαλούνται όσοι δέχονται τις διδασκαλίες αυτές, δεν σημαίνει, όπως υπογραμμίζει ο άγ. Βαρσανούφιος, το τέλος της Κολάσεως, αλλά την αιωνιότητά της για όσους θα κολαστούν. Κι' αυτό γιατί στην Κόλαση δεν ἔχουν τη δυνατότητα να ξεπληρώσουν ἔστω και κάτι από το χρέος που οφείλουν. Όπως, όταν ριχτεί στη φυλακή ένας φτωχός χρεώστης και δώσει εντολή ο άρχοντας να μη βγεί από κεί, μέχρις ότου ξεπληρώσει το οφειλόμενο χρέος, κανείς δεν μπορεί να ισχυριστεί ότι θα μπορέσει ο φυλακισμένος φτωχός να ξεπληρώσει το χρέος του, για να βγεί από τη φυλακή, έτσι θα συμβεί και με τους κολασμένους. Κανένας τους δεν μπορεί να βελτιώσει τη θέση του μέσα στην Κόλαση. Αν κάποιος έχει κάτι, είτε καλό είτε

¹⁰² Βλ. όπ. παρ., ΝΑ, σ. 290 εξ· ΒΙ, τόμ. Γ', σ. 170 εξ. Πρβλ. *Απόκρισις* 212, ΝΑ, σ. 133· ΒΙ, τόμ. Α', σ. 436 εξ.

¹⁰³ Βλ. *Απόκρισις* 607, ΝΑ, σ. 291 εξ· ΒΙ, τόμ. Γ', σ. 176.

κακό είτε ευχάριστο, το έχει από αυτή τη ζωή· δεν υπάρχει δυνατότητα να το αποκτήσει στην άλλη¹⁰⁴.

Την αιωνιότητα της Κολάσεως επισημαίνει επίσης και ο άγ. Δωρόθεος, περιγράφοντας μάλιστα με τρόπο εντυπωσιακό τα φοβερά βασανιστήρια και την ατελεύτητη οδύνη που θα υποστεί η εμπαθής ψυχή στην Κόλαση. Η φύση της Κολάσεως κατ' αυτόν συνίσταται ουσιαστικά στο ότι η ψυχή θα βασανίζεται αιώνια λόγω της «ιδίας κακοεξίας», όπως λέει, έχοντας διαρκώς την πικρή ανάμνηση και την οδυνηρή μελέτη των παθών που θα την καίνε και θα την καταφλέγουν αδιάκοπα. Κι' αυτό γιατί, τίποτε απ' όσα έπραξε σ' αυτόν τον κόσμο δεν ξεχνάει η ψυχή. Αντίθετα μάλιστα, μετά το χωρισμό της απ' το σώμα όλα τα θυμάται πιο έντονα και πιο ξεκάθαρα, ακριβώς επειδή είναι απαλλαγμένη από το γήινο σώμα¹⁰⁵.

Η αναφορά των Γαζαίων Πατέρων στις παραπάνω βασικές πτυχές της ορθόδοξης Τριαδολογίας, Χριστολογίας, Ανθρωπολογίας, Σωτηριολογίας, Εκκλησιολογίας και Εσχατολογίας δείχνει σαφέστατα αυτό που επισημάναμε ήδη προηγουμένως, ότι δηλ. η ασκητική πνευματική ζωή δεν είναι γι' αυτούς αυτονομημένη και θεολογικά ανερμάτιστη, αλλά δένεται άρρηκτα σχεδόν με ολόκληρη την ορθόδοξη δογματική διδασκαλία και θεμελιώνεται εξ ολοκλήρου σ' αυτήν.

Γ) Αίρεση και ασκητική πνευματικότητα

Η στάση των Γαζαίων Πατέρων απέναντι στην αίρεση υπαγορεύεται κυρίως και κατ' εξοχήν από το ενδιαφέρον τους να διαφυλάξουν αλώβητη την ασκητική πνευματικότητα από τον κίνδυνο της αλλοτρίωσης που εγκυμονούσαν για την πνευματική ζωή τόσο οι δογματικές κακοδοξίες του Ωριγένη και του Ευαγρίου όσο και οι χριστολογικές αιρέσεις της εποχής τους που όλες τους, ως γνωστόν, βρίσκονταν στο επίκεντρο της θεολογικής επικαιρότητας. Ωστόσο πρέπει να υπογραμμίσουμε ότι, καίτοι στρέφονται δριμύτατα κατά των αιρέσεων γενικά, η στάση τους έναντι των αιρετικών είναι άκρως διακριτική και φιλόανθρωπη, επιδιώκοντας να προστατεύσουν την πνευματική ζωή είτε των μοναχών είτε των λαϊκών που ζητούν τη συμβουλή τους από τις παθογόνες πνευματικές συνέπειες της θρησκευτικής αποκλειστικότητας και του ομολογιακού φανατισμού.

Χαρακτηριστική είναι εν προκειμένω η απάντηση που έδωσε ο άγ. Ιωάννης ο Προφήτης σ' ένα λαϊκό που τον ρώτησε, αν είναι αμαρτία να πατήσσει στο πατητήρι του σταφύλια που προέρχονται από αμπέλια

¹⁰⁴ Βλ. όπ. παρ.

¹⁰⁵ Βλ. *Διδασκαλία ΙΒ', Περί φόβου της μελλούσης κολάσεως, και ότι χρή τον θέλοντα σωθήναι, μηδέποτε αμεριμνείν περί της ιδίας σωτηρίας*, 127-129, PG 88, 1752 B – 1753 D· SC 92, σ. 384 κ.ε.· ΑΔ, σ. 292 κ.ε.

Ιουδαίων. Αν, του λέει, όταν βρέχει ο Θεός βρέχει μόνο στο χωράφι σου και αφήνει το χωράφι του Ιουδαίου άβρεχτο, τότε και συ να μην πατήσεις στο πατητήρι σου δικά του σταφύλια. Αν όμως ο Θεός είναι φιλόανθρωπος προς όλους και «βρέχει επί δικαίους και αδίκους», γιατί εσύ θέλεις να είσαι απάνθρωπος και δεν γίνεσαι σπλαχνικός, όπως μας το ζητάει ο ίδιος¹⁰⁶;

Πιο συγκεκριμένα η παραπάνω στάση των Γαζαίων Πατέρων παρουσιάζεται ανάγλυφα κατά την αντιμετώπιση εκ μέρους τους τόσο του ωριγενισμού ή ευαγριανισμού όσο και των χριστολογικών αιρέσεων της εποχής τους.

α) Ο αντιωριγενισμός ή αντιευαγριανισμός των ασκητικών Πατέρων της Γάζας

Ο αντιωριγενισμός ή αντιευαγριανισμός των Γαζαίων Πατέρων πέραν του ότι οφείλεται, όπως είδαμε, στην έξαρση εκ μέρους του Ωριγένη και κυρίως του Ευαγρίου της θεωρητικής θεολογίας έναντι της πρακτικής πνευματικής ζωής, συνδέεται στενά και με την αναβίωση των ωριγενιστικών ερίδων κατά τον Στ' αιώνα που συγκλόνισαν την Εκκλησία και ιδιαίτερα τον ανατολικό μοναχισμό, με αποτέλεσμα η Ε' Οικουμενική Σύνοδος (553) να προβεί, ως γνωστόν, στην επίσημη καταδίκη των κακοδοξιών του Ωριγένη, του Διδύμου του Τυφλού και του Ευαγρίου που αναφέρονταν, όπως τονίσαμε και προηγουμένως, στην προϋπαρξη των ψυχών, το τέλος τους κολάσεως και την αποκατάσταση των πάντων. Εκφράζοντας οι Γαζαίοι Πατέρες τη δογματική αυτή συνείδηση τους Εκκλησίας, τουλάχιστον μια δεκαετία πριν από τη σύγκληση της Ε' Οικουμενικής Συνόδου, στρέφονται εναντίον των ωριγενιστικών αυτών κακοδοξιών με δύο τρόπους: αφενός παίρνουν, όπως είδαμε, αρνητική στάση έναντι της θεωρητικής ενασχόλησης των μοναχών με τα δογματικά ζητήματα και αφετέρου προβαίνουν στην αναίρεση των κακοδοξιών αυτών, προβάλλοντας την ορθόδοξη διδασκαλία.

Οι διδασκαλίες αυτές αποτελούν κατά τον άγ. Βαρσανούφιο δόγματα των Ελλήνων ειδωλολατρών, ματαιολογίες και αργολογίες αργόσχολων ανθρώπων, διδαχή του διαβόλου και γεννήματα της πλάνης που οδηγούν στην αιώνια Κόλαση¹⁰⁷. Κι' αυτό φαίνεται, όπως επισημαίνει, από τους καρπούς τους: δεν οδηγούν στο φως αυτούς που τις πιστεύουν, αλλά στο σκοτάδι, στην έπαρση, την εξουθένωση, τη χαλνύωση, την αμέλεια, τα σκάνδαλα, τις ταραχές, την αλλοτρίωση από το νόμο του Θεού ή μάλλον από τον ίδιο το Θεό. Δεν παρακινούν την ψυχή στο φόβο του Θεού, αλλά στην προκοπή που επιθυμεί και τεχνάζεται ο

¹⁰⁶ Βλ. *Απόκρισις* 687, ΝΑ, σ. 316· ΒΙ, τόμ. Γ', σ. 298 εξ.

¹⁰⁷ Βλ. *Απόκρισις* 600, ΝΑ, σ. 283· ΒΙ, τόμ. Γ', σ. 142.

διάβολος. Δεν βγάζουν τον άνθρωπο από το βόρβορο αλλά τον καταποντίζουν σ' αυτόν. Είναι ζιζάνια, όπως λέει, που έσπειρε ο εχθρός στον αγρό του οικοδεσπότη. Είναι αγκάθια που φύτεψαν στο χωράφι που καταράστηκε ο ίδιος ο Θεός. Όλες τους είναι ψέμα, σκοτάδι, πλάνη και αλλοτρίωση απ' το Θεό¹⁰⁸.

Φαίνεται ότι οι δογματικές αυτές κακοδοξίες είχαν διαδοθεί μέσω κυρίως των *Γνωστικών Κεφαλαίων* του Ευαγρίου ευρύτατα μεταξύ των μοναχών της Παλαιστίνης, με αποτέλεσμα ορισμένοι απ' αυτούς που τις δέχονταν να θεωρούνται ταυτόχρονα και ως πρότυπα μοναχικής ζωής. Σε ερώτηση που έκανε στο μεγάλο Γέροντα ένας μοναχός που σκανδαλίστηκε από τη διαπίστωση αυτή, πήρε την εξής απάντηση: «Επειδή είπας και ενεθυμήθης, ότι διατί τινές των Πατέρων δέχονται τα γνωστικά Ευαγρίου (ενν. σου λέω τα εξής)· τινές αδελφοί ως γνωστικοί δέχονται αυτά και ουκ εδεήθησαν του Θεού ει αληθή εισί· και αφήκεν αυτούς ο Θεός περί τούτου εν τη ιδία γνώσει. Αλλ' όμως ούτε εμόν εστί, ούτε σον ταύτα ζητείν· αλλ' ο καιρός ημών εστί· ερευνάν τα πάθη ημών, του κλαύσαι και πενθήσαι»¹⁰⁹. Καίτοι ο μεγάλος Γέρων καταφέρεται δριμύτατα εναντίον των εν λόγω δογματικών κακοδοξιών, ωστόσο η απάντηση που έδωσε στον ανωτέρω σκανδαλισμένο μοναχό είναι αρκετά διακριτική. Πέραν της λεπτής ειρωνείας που υπάρχει πίσω από το χαρακτηρισμό όσων μοναχών δέχονται τις διδασκαλίες αυτές ως «γνωστικών», δεν φαίνεται να τους επικρίνει ή να τους αποδοκιμάζει. Τουναντίον, προσπαθεί με ποιμαντική σύνεση και διακριτικότητα απλώς να εξηγήσει πώς είναι δυνατόν να συμβιβάζεται η προσεκτική μοναχική ζωή τους με την αποδοχή των κακόδοξων ωριγενικών και ευαγριανικών αντιλήψεων.

Την ίδια διακριτική στάση παίρνει ο μεγάλος Γέρων και όταν ρωτήθηκε απ' τον ίδιο μοναχό, πώς εξηγείται το γεγονός ο Γρηγόριος Νύσσης να δέχεται την ωριγένεια διδασκαλία για το τέλος της Κολάσεως ή γιατί στους Πατέρες της Εκκλησίας μερικές φορές απαντούν διδασκαλίες που δεν είναι απόλυτα σύμφωνες με την Ορθόδοξη Παράδοση¹¹⁰. Κατ' αρχήν του υπογραμμίζει ότι το γεγονός ότι οι Πατέρες ήταν άγιοι δεν σημαίνει ότι μπόρεσαν να κατανοήσουν όλα τα βάθη του Θεού γνήσια και αυθεντικά¹¹¹. Καίτοι ορισμένοι απ' αυτούς αναδείχθηκαν μεγάλοι πνευματικοί διδάσκαλοι και διατύπωσαν υψηλές δογματικές αλήθειες, ξεπερνώντας μάλιστα ακόμη και τους δασκάλους τους, εντούτοις, επειδή θεώρησαν τους δασκάλους τους σοφούς και γνωστικούς, δεν εξέτασαν αν οι διδασκαλίες τους ήταν ορθόδοξες ούτε

¹⁰⁸ Βλ. όπ. παρ., ΝΑ, σ. 283 εξ.· ΒΙ, τόμ. Γ', σ. 142

¹⁰⁹ Βλ. *Απόκρισις 603*, ΝΑ, σ. 285· ΒΙ, τόμ. Γ', σ. 148.

¹¹⁰ Βλ. *Ερώτησις 604*, ΝΑ, σ. 285 εξ.· ΒΙ, τόμ. Γ', σ. 150 κ.ε.

¹¹¹ Βλ. *Απόκρισις 604*, ΝΑ, σ. 286· ΒΙ, τόμ. Γ', σ. 156: «Πάντες οι Πατέρες οι τω Θεώ ευαρεστήσαντες άγιοι και δίκαιοι και δούλοι του Θεού γνήσιοι, ευξάσθωσαν υπέρ εμού· μη νομίσητε δε ότι, καν άγιοι ήσαν, όλα τα βάθη του Θεού γνήσιως ηδυνήθησαν καταλαβείν».

παρακάλεσαν το Θεό να τους αποκαλύψει αν οι διδασκαλίες αυτές έφεραν τη σφραγίδα του Αγ. Πνεύματος. Έτσι αναμείχτηκαν οι διδασκαλίες των δασκάλων τους με τις δικές τους διδασκαλίες, με αποτέλεσμα να θεωρούνται και οι ίδιοι ως διδάσκοντες τα ίδια με τους δασκάλους τους¹¹².

Η διακριτική αυτή στάση και η εξήγηση που δίνει ο άγ. Βαρσανούφιος στα ανωτέρω τεθέντα ερωτήματα ήταν ίσως οι μόνες ποιμαντικά ενδεδειγμένες τόσο για την αντιμετώπιση των μοναχών εκείνων που είχαν σκανδαλιστεί από την αποδοχή κάποιων κακόδοξων δογματικών αντιλήψεων του Ωριγένους ή του Ευαγρίου εκ μέρους ορισμένων ορθοδόξων Πατέρων όσο και για τη διαφύλαξη του κύρους των ίδιων των Πατέρων της Εκκλησίας.

Ανάλογη επίσης διακριτική στάση παίρνει απαντώντας στον ίδιο μοναχό και ο άγ. Ιωάννης ο Προφήτης, όταν ρωτήθηκε, αν πρέπει να μελετάμε ή όχι τα συγγράμματα του Ευαγρίου. Είναι εξόχως χαρακτηριστικό ότι δεν απορρίπτει εξολοκλήρου τα έργα του Ευαγρίου, αλλά μόνο τις αιρετικές διδασκαλίες του. Γι' αυτό συνιστά στον εν λόγω μοναχό πως αν ήθελε, θα μπορούσε να διαβάσει μόνο τα συγγράμματα εκείνα του Ευαγρίου που είναι ωφέλιμα για την ψυχή του, μιμούμενος εν προκειμένω συμβολικά τους αποστόλους, οι οποίοι τα καλά ψάρια που έπιασαν, τα μάζεψαν και τα έβαλαν στα πανέρια, ενώ τα ακατάλληλα και άχρηστα τα πέταξαν έξω. «Τα μεν δόγματα», του γράφει, «τα τοιαύτα μη δέχου, αναγίνωσκε δε αυτού, ει θέλεις, τα προς ωφέλειαν ψυχής, κατά την παραβολήν την εν τω Ευαγγελίω περί σαγήνης ως γέγραπται, ότι “τα μεν καλά έβαλαν εις αγγεία, τα δε σαπρά έξω έρριψαν”· ούτω και σύ ποιήσον»¹¹³. Με άλλα λόγια εκτός από τα *Γνωστικά Κεφάλαια*, όπου περιέχονται οι αιρετικές απόψεις του Ευαγρίου, ο άγ. Ιωάννης θεωρεί τα ασκητικά του συγγράμματα όχι μόνο ως επιτρεπτά αναγνώσματα, αλλά και ως ωφέλιμα για την πνευματική τροφή των μοναχών.

Τη διακριτική αυτή στάση ακολουθεί κατά γράμμα ο άγ. Δωρόθεος, ο οποίος στις *Διδασκαλίες* του, αναφερόμενος σε θέματα ασκητικής πνευματικής ζωής, όχι μόνο παραπέμπει σε αντίστοιχες θέσεις του Ευαγρίου, μνημονεύοντάς τον μάλιστα μερικές φορές ονομαστικά, αλλά θεωρεί και την ασκητική διδασκαλία του ως σύμφωνη με την πατερική παράδοση¹¹⁴. Μια φορά μάλιστα αναφέρει μια φράση του Ευαγρίου, θεωρώντας την ότι προέρχεται από τους «αγίους Πατέρας»¹¹⁵.

¹¹² Βλ. *οπ. παρ.*, NA, σ. 287· BI, τόμ. Γ', σ. 158 εξ.· *Απόκρισις 605*, NA, σ. 288· BI, τόμ. Γ', σ. 162 εξ.

¹¹³ Βλ. *Απόκρισις 602*, NA, σ. 284 εξ.· BI, τόμ. Γ', σ. 146.

¹¹⁴ Βλ. *Διδασκαλία Α'*, *Περί αποταγής*, 18, PG 88, 1636 A· SC 92, σ. 174· ΑΔ, σ. 100· *Διδασκαλία Β'*, *Περί ταπεινοφροσύνης*, 29, PG 88, 1644 A· SC 92, σ. 190· ΑΔ, σ. 114· 39, PG 88, 1652 C· SC 92, σ. 206· ΑΔ, σ. 130· *Διδασκαλία Η'*, *Περί μνησικακίας*, 89, PG 88, 1708 AB· SC 92, σ. 306· ΑΔ, σ. 222· *Διδασκαλία ΙΑ'*, *Περί του σπουδάζειν ταχέως εκκόπτειν τα πάθη προ του εν έξει κακή γενέσθαι την ψυχήν*, 122, PG 88, 1745 C· SC 92, σ. 374· ΑΔ, σ. 284· *Διδασκαλία ΙΒ'*, *Περί φόβου της μελλούσης κολάσεως, και ότι χρή τον θέλοντα σωθήναι, μηδέποτε αμεριμνείν περί της ιδίας σωτηρίας*, 126, PG 88,

Κατόπιν τούτων γίνεται σαφές ότι ο αντιευαγγελισμός των ασκητικών Πατέρων της Γάζας περιορίζεται μόνο στις δογματικές κακοδοξίες του Ευαγρίου και δεν αφορά την ασκητική διδασκαλία του. Από την άποψη αυτή έχουμε τη γνώμη ότι οι Γαζαίοι Πατέρες αφήνουν ανοιχτό το δρόμο για την αξιοποίηση του Ευαγρίου από τους μεταγενέστερους Πατέρες στα πλαίσια της ορθόδοξης ασκητικής παράδοσης.

β) Η στάση των ασκητικών Πατέρων της Γάζας έναντι των χριστολογικών αιρέσεων της εποχής τους

Καίτοι οι Γαζαίοι Πατέρες στρέφονται με δριμύτητα έναντι των ωριγενικών και ευαγγελικών κακοδοξιών, δεν φαίνεται να εμπλέκονται άμεσα στις χριστολογικές έριδες και αντιπαραθέσεις της εποχής τους που βρίσκονταν, ως γνωστόν, στο επίκεντρο του θεολογικής επικαιρότητας. Αντίθετα, όπως είδαμε, αποφεύγουν την εμπλοκή τους σε τέτοιου είδους αντιπαραθέσεις και συζητήσεις, με στόχο τη διαφύλαξη της ασκητικής πνευματικής ζωής από τον κίνδυνο της θεωρητικής ενασχόλησης με τα δογματικά ζητήματα. Ωστόσο υπάρχουν αρκετές μαρτυρίες που δείχνουν ότι οι εν λόγω Πατέρες δεν είναι αδιάφοροι απέναντι στις χριστολογικές αιρέσεις της εποχής τους.

Ήδη ο άγ. Ιωάννης ο Προφήτης τονίζει ότι, αν κάποιος δέχεται ή διδάσκει βλάσφημα δόγματα για το Χριστό και ζει μακριά του, πρέπει να φεύγουμε απ' αυτόν και να μην τον πλησιάζουμε¹¹⁶. Γι' αυτό και συνιστά σε κάποιο μοναχό να φύγει από το μοναστήρι του, αν αποδειχθεί όντως ότι ο Γέροντάς του έχει πέσει στην αίρεση. Αν όμως υπάρχει μόνο απλή

1748 D – 1752 A· SC 92, σ. 384· ΑΔ, σ. 290· 131, PG 88, 1756 C· SC 92, σ. 392· ΑΔ, σ. 298· *Διδασκαλία ΙΔ'*, *Περί οικοδομής και αρμολογίας των της ψυχής αρετών*, 153, PG 88, 1777 CD· SC 92, σ. 430· ΑΔ, σ. 332· *Διδασκαλία ΙΣΤ'*, *Ερμηνεία τινών ρητών του αγίου Γρηγορίου ψαλλομένων μετά τρόπου εις το άγιον Πάσχα*, 166, PG 88, 1821 C· SC 92, σ. 460· ΑΔ, σ. 362· *Διδασκαλία ΙΖ'*, *Ερμηνεία τινών ρητών του αγίου Γρηγορίου ψαλλομένων εις τους αγίους μάρτυρας*, 176, PG 88, 1832 D· SC 92, σ. 480· ΑΔ, σ. 380. Για τη στάση του Δωροθέου έναντι της ασκητικής διδασκαλίας του Ευαγρίου βλ. κυρίως L. Regnault – J. de Préville, *όπ. παρ.*, σ. 75 κ.ε.

¹¹⁵ Βλ. *Επιστολή 7*, *Προς αδελφόν επερωτήσαντα αυτόν περί αναισθησίας ψυχής και περί ψύξεως αγάπης*, 192, PG 88, 1812 C· SC 92, σ. 514· ΑΔ, σ. 416: «Εκ τούτων και ο θυμός σου μειούται, είγε κατά τους αγίους Πατέρας θυμού χαλινός η αγάπη». Πρβλ. Ευαγρίου Ποντικού, *Κεφάλαια πρακτικά προς Ανατόλιον*, 26, PG 40, 1228 D: «Πλειόνων δε παρά την επιθυμίαν ο θυμός δείται φαρμάκων· και διά τούτο μεγάλη λέγεται η αγάπη, ότι χαλινός εστι του θυμού». Ο P. Canivet διατύπωσε την άποψη ότι, σε περίπτωση που δεν υπάρχουν δύο Δωρόθεοι, ένας αιρετικός και ένας ορθόδοξος, θα πρέπει ο αναφερόμενος ως αιρετικός από το Σωφρόνιο Ιεροσολύμων Δωρόθεος να είναι ο γνωστός μας Δωρόθεος Γάζης, λόγω της συμπάθειας που είχε προς τον Ευάγριο, όπως μαρτυρούν ήδη τα συγγράμματά του. Πιθανότατα μάλιστα αυτός θα ήταν κατά τον Canivet ο δογματικός λόγος που ο Δωρόθεος μετά το θάνατο του Σερίδου και του Ιωάννη του Προφήτη, καθώς και την οριστική σιγή του Βαρσανουφίου, εγκατέλειψε τη Μονή του Σερίδου, που χαρακτηριζόταν για τον αντιευαγγελισμό της, και ίδρυσε δικό του μοναστήρι μεταξύ Γάζας και Μαΐουμά (βλ. *όπ. παρ.*, σ. 338 κ.ε.). Οι L. Regnault και J. de Préville θεωρούν τελείως απίθανη την απομάκρυνση του Δωροθέου από τη Μονή Σερίδου για λόγους δογματικούς (βλ. *όπ. παρ.*, σ. 27 εξ.).

¹¹⁶ Βλ. *Απόκρισις 536*, NA, σ. 256· BI, τόμ. Γ', σ. 10 εξ.

υπόνοια ότι ο Γέροντάς του είναι αιρετικός, τότε, τον συμβουλεύει, να μην απομακρυνθεί από το μοναστήρι του ούτε να εξετάζει τα δογματικά φρονήματα του Γέροντά του, γιατί κάτι τέτοιο θα ήταν αρκετά επικίνδυνο¹¹⁷. Το ίδιο επίσης συνιστά και σ' έναν άλλο αδύνατο πνευματικά μοναχό που τον ρώτησε τι θα πρέπει να κάνει, αν στην περιοχή όπου βρίσκεται το μοναστήρι του επικρατήσει η αίρεση, εννοώντας προφανώς την αίρεση του αντιχαλκηδονισμού, και εξαναγκάζονται ως εκ τούτου οι μοναχοί να αρνηθούν την ορθόδοξη πίστη. Δείχνοντας κατανόηση στην πνευματική του αδυναμία, εξ αιτίας της οποίας ήταν ενδεχόμενο να μην αντέξει τον εξαναγκασμό και τις έξωθεν πιέσεις, του γράφει ότι μπορεί να αναχωρήσει από το μοναστήρι του με φόβο Θεού, αφού όμως πρώτα ζητήσει τη γνώμη και την ευλογία των πνευματικών του πατέρων¹¹⁸.

Ιδιαίτερη όμως εντύπωση προξενεί η διακριτικότητα, με την οποία ο άγ. Ιωάννης συνιστά να αντιμετωπίζονται εν λόγω αιρετικοί. Απευθυνόμενος σ' ένα λαϊκό μαθητή του που τον ρώτησε αν πρέπει να αναθεματίσει το Νεστόριο και τους οπαδούς του, εφόσον βέβαια του ζητηθεί κάτι τέτοιο, του δίνει μια απάντηση μεστή πνευματικής διακρίσεως και σοφίας, με στόχο να τον προστατεύσει από τον κίνδυνο του φανατισμού που οδηγεί στην κατάκριση. Καίτοι είναι φανερό, όπως του γράφει, ότι ο Νεστόριος και οι οπαδοί του ως αιρετικοί είναι άξιοι αναθεματισμού, εντούτοις του συνιστά να μη σπεύδει ο ίδιος να αναθεματίζει κανένα. Κι' αυτό γιατί αυτός που θεωρεί τον εαυτό του αμαρτωλό οφείλει να πενθεί τις αμαρτίες του και να μην ασχολείται με τίποτε άλλο. Έχοντας δε αυτό υπόψη του δεν θα πρέπει να κατακρίνει ούτε και αυτούς που αναθεματίζουν κάποιον, δεδομένου ότι ο καθένας για ό,τι κάνει κρίνεται ήδη από τον ίδιο το Θεό¹¹⁹. Στην περίπτωση μάλιστα που κάποιος παρερμηνεύσει τη διακριτική αυτή στάση του και τον θεωρήσει ομόφρονα του Νεστορίου, ο άγ. Ιωάννης τον συμβουλεύει να δώσει την εξής διευκρινιστική απάντηση: «Ειπέ αυτώ· ει και φανερόν εστιν ότι εκείνοι άξιοι εισί του αναθεματισμού, αλλ' εγώ αμαρτωλότερος υπάρχω παντός ανθρώπου και φοβούμαι μήπως, άλλον κρίνων, εμαυτόν κατακρίνω. Και γαρ και αυτόν τον σατανάν εάν αναθεματίσω, εφ' όσον ποιώ αυτού τα έργα εμαυτόν αναθεματίζω. Ο γαρ Κύριος είπεν· “εάν αγαπάτε με τας εντολάς τας εμάς τηρήσατε”. Και ο Απόστολος λέγει· “εί τις ου φιλεί τον Κύριον, ανάθεμα έστω”. Ουκούν ο μη ποιών τας εντολάς αυτού ουκ αγαπά αυτόν, και ο μη αγαπών αυτόν υπό ανάθεμά εστι, και πώς ο τοιούτος άλλοις δύναται αναθεματίσαι;»¹²⁰. Αυτά λοιπόν, του γράφει, πες του, και αν επιμένει να αναθεματίσεις το Νεστόριο, για να

¹¹⁷ Βλ. *Απόκρισις* 537, ΝΑ, σ. 256· ΒΙ, τόμ. Γ', σ. 12.

¹¹⁸ Βλ. *Απόκρισις* 538, ΝΑ, σ. 256 εξ.· ΒΙ, τόμ. Γ', σ. 12 εξ.

¹¹⁹ Βλ. *Απόκρισις* 700, ΝΑ, σ. 320· ΒΙ, τόμ. Γ', σ. 318 εξ.

¹²⁰ Βλ. *Απόκρισις* 701, ΝΑ, σ. 321· ΒΙ, τόμ. Γ', σ. 320.

μη σκανδαλίσσεις τη συνείδηση του αδελφού σου, αναθεμάτισε τον αιρετικό¹²¹. Η διακριτική αυτή στάση του αγ. Ιωάννη είναι εν προκειμένω απαράμιλλη. Δεν αφήνει τον εαυτό του να παρασυρθεί από το θρησκευτικό ή τον ομολογιακό φανατισμό. Εκείνο που τον ενδιαφέρει είναι να διαφυλάξει το μαθητή του από το να πέσει στο αμάρτημα της κατάκρισης. Έχοντας οξυμένο πνευματικό αισθητήριο αντιλαμβάνεται ότι δεν συμβιβάζεται η αίσθηση της αμαρτωλότητας με την κατάκριση και τον αναθεματισμό, ακόμη και αυτών των αιρετικών. Άλλωστε έναντι αυτών έχει πάρει θέση ήδη η ίδια η Εκκλησία και ο αναθεματισμός τους δεν είναι υπόθεση μεμονωμένων ατόμων. Εκτός αυτού όμως το οξυμένο πνευματικό αισθητήριο που έχει ο άγιος Γέρων τον κάνει να βλέπει το όλο θέμα και από μια άλλη οπτική γωνία: Πώς μπορείς να αναθεματίσεις κάποιον, έστω και αιρετικό, όταν με το να μη τηρείς τις εντολές του Χριστού αποδεικνύεις ότι δεν τον αγαπάς, και μη αγαπώντας τον Χριστό είσαι κατά τον απόστολο Παύλο εσύ ο ίδιος αναθεματισμένος; Άλλωστε η αίρεση για τον άγ. Ιωάννη δεν έχει απλώς θεωρητικό ή ιδεολογικό χαρακτήρα, αλλά συνίσταται κυρίως και κατ' εξοχήν στην άρνηση της τήρησης των εντολών του Χριστού. Αιρετικός γι' αυτόν δεν είναι μόνο αυτός που σφάλλει στο δόγμα, αλλά αυτός που δεν τηρεί τις εντολές του Χριστού. Όπως υπογραμμίζει επί λέξει, «Πας ο μη φυλάσσων τας εντολάς του Χριστού αιρετικός εστιν»¹²². Υπό το πρίσμα αυτών των προϋποθέσεων ο αναθεματισμός του αιρετικού καταντάει σε τελευταία ανάλυση αυτοαναθεματισμός του Ορθοδόξου. Την αλήθεια αυτήν ακριβώς υπογραμμίζει ο άγ. Ιωάννης με πολύ εύγλωττο και γλαφυρό τρόπο, όταν σημειώνει, όπως είδαμε παραπάνω: «Και γαρ και αυτόν το σατανάν εάν αναθεματίσω, εφ' όσον ποιώ αυτού τα έργα εμαυτόν αναθεματίζω»¹²³. Ωστόσο δεν μένει ανελαστικός και άκαμπτος στην περίπτωση που θα υπάρξει σκανδαλισμός της συνειδήσεως ενός ορθοδόξου από την εφαρμογή της παραπάνω βασικής αρχής του σχετικά με τον αναθεματισμό των αιρετικών. Στην περίπτωση αυτή κάνοντας χρήση της οικονομίας συνιστά στο μαθητή του να αναθεματίσει τον αιρετικό, για να αποφευχθεί ο σκανδαλισμός της συνειδήσεως του ορθοδόξου. Του υποδεικνύει όμως σε επόμενη απάντησή του ότι, όταν καλείται να αναθεματίσει κάποιον ως αιρετικό, πρέπει να είναι απόλυτα πεπεισμένος για το αιρετικό φρόνημα του ανθρώπου αυτού, για να μην πέσει ο ίδιος στο αμάρτημα της κατάκρισης. Ειδάλλως να αρκεστεί απλώς και μόνο να ομολογήσει την πίστη των Πατέρων της Νικαίας και τίποτε άλλο. Άλλωστε, όπως του επισημαίνει, αυτός που πιστεύει αντίθετα από την πίστη αυτή, έριξε ο ίδιος τον εαυτό του στο ανάθεμα

¹²¹ Βλ. όπ. παρ.

¹²² Βλ. *Απόκρισις* 536, ΝΑ, σ. 256· ΒΙ, τόμ. Γ', σ. 10.

¹²³ Βλ. *Απόκρισις* 701, όπ. παρ.

των Πατέρων της Νικαίας και ως εκ τούτου δεν χρειάζεται να αναθεματιστεί από ένα μεμονωμένο άτομο¹²⁴.

Κύριος στόχος του Ορθοδόξου δεν πρέπει να είναι ο αναθεματισμός του αιρετικού, αλλά η επίμοχθη προσπάθειά του να επιστρέψει ο αιρετικός στην ορθόδοξη πίστη. Απευθυνόμενος ο ιερός Πατήρ σ' έναν λαϊκό που τον ρώτησε πώς πρέπει να συμπεριφερθεί απέναντι σ' έναν αγαπητό του φίλο που αποδείχτηκε ότι είναι αιρετικός, του συνιστά να βοηθήσει το φίλο του να γνωρίσει πλήρως την ορθόδοξη πίστη, χωρίς όμως να εμπλακεί σε θεολογικές συζητήσεις και αντιπαραθέσεις μαζί του ούτε να επιδιώξει να μάθει τι πιστεύει ο φίλος του, για να μην βάλει κι' αυτός μέσα του το δηλητήριο της αίρεσης. Αν είναι καλοπροαίρετος, του λέει, και θέλει να ακούσει την αλήθεια της πίστεως, οδήγησέ τον στους αγ. Πατέρες που έχουν τη δύναμη να τον ωφελήσουν πνευματικά· αν όμως δεν δέχεται ν' αλλάξει γνώμη, παραιτήσου από την προσπάθεια μεταστροφής του, για να μη βλαφτείς κι' εσύ ψυχικά¹²⁵. Αν μάλιστα παρά τις δικές μας προσπάθειες θελήσει ο αγαπητός μας φίλος να αποκοπεί από την Εκκλησία, πρέπει κατά τον αγ. Ιωάννη να παύσει να απολαμβάνει ακόμη και του φιλικού χαιρετισμού, γιατί η φιλία δεν πρέπει να τίθεται πάνω από την κανονική τάξη που οφείλει να διέπει τη στάση μας έναντι όσων αποκόπτονται από την Εκκλησία¹²⁶. Στην προκειμένη περίπτωση ο ιερός Πατήρ γίνεται αυστηρότερος, γιατί δεν έχει να αντιμετωπίσει κάποιον που βρέθηκε απλώς να είναι αιρετικός, αλλά έναν ορθόδοξο που λόγω του αιρετικού του φρονήματος θέλησε να αποκοπεί από την Εκκλησία.

Ωστόσο έχουμε τη γνώμη ότι οι παραπάνω απαντήσεις του αγ. Ιωάννη αποτελούν μνημειώδες πρότυπο διακριτικής στάσης και ποιμαντικής συμπεριφοράς όχι μόνο έναντι των αιρετικών αλλά και έναντι ορισμένων Ορθοδόξων της εποχής μας που έχουν αναγάγει τον ομολογιακό φανατισμό σε γνήσια και αυθεντική έκφραση της Ορθοδοξίας.

Συμπέρασμα

Ύστερα από όσα είπαμε έγινε, πιστεύουμε, σαφές ότι η πνευματικότητα των ασκητικών Πατέρων της Γάζας δεν είναι ξένη προς τη θεωτική εμπειρία της Εκκλησίας και θεολογικά ανερμάτιστη. Παρά το γεγονός ότι αποφεύγουν την ενασχόληση με τη θεωρητική θεολογία και επικεντρώνουν το ενδιαφέρον τους στην καλλιέργεια της πρακτικής πνευματικής ζωής, η όλη ασκητική διδασκαλία τους είναι άρρηκτα δεμένη τόσο με την εμπειρία της θεώσεως όσο και με όλες σχεδόν τις επί

¹²⁴ Βλ. *Απόκρισις* 702, ΝΑ, σ. 321· ΒΙ, τόμ. Γ', σ. 322.

¹²⁵ Βλ. *Απόκρισις* 733, ΝΑ, σ. 327· ΒΙ, τόμ. Γ', σ. 352.

¹²⁶ Βλ. *Απόκρισις* 735, ΝΑ, σ. 328· ΒΙ, τόμ. Γ', σ. 354.

μέρους πτυχές της δογματικής διδασκαλίας της Εκκλησίας. Κι' αυτό γιατί η θεολογία γι' αυτούς δεν είναι ψιλή θεωρία αλλά εμπειρία και πράξη, που θεμελιώνεται στο σωτηριώδες έργο του Θεού για τον άνθρωπο, με στόχο τη θέωσή του και τη μεταμόρφωσή του σε κατοικητήριο της Αγ. Τριάδος. Δένοντας έτσι τη θεολογία με την ασκητική πνευματικότητα, κατορθώνουν να προβάλλουν με αξιοθαύμαστο τρόπο τόσο τον εμπειρικό και πρακτικό χαρακτήρα της ορθόδοξης θεολογίας όσο και το θεολογικό χαρακτήρα της ασκητικής πνευματικής ζωής. Είναι μάλιστα ιδιαίτερα αξιοσημείωτο ότι δεν καταφέρνουν απλώς να συνδέσουν την ασκητική πνευματικότητά τους με την ορθόδοξη Τριαδολογία, Χριστολογία και Πνευματολογία, αλλά και να προσδώσουν σ' αυτήν έντονο τριαδοκεντρικό, χριστοκεντρικό και πνευματοκεντρικό χαρακτήρα, χωρίς τον οποίο η πνευματικότητά τους είναι τελείως αδιανόητη.

Εξάλλου το μεγάλο ενδιαφέρον τους για τη διαφύλαξη της ασκητικής πνευματικής ζωής από τον κίνδυνο της πνευματικής αλλοτρίωσης τους κάνει να στρέφονται όχι μόνο κατά της θεωρητικής ενασχόλησης με τα δογματικά ζητήματα, αλλά και εναντίον των αιρέσεων είτε αυτές σχετίζονται με τις ωριγενικές και ευαγριανικές είτε με τις χριστολογικές κακοδοξίες. Ωστόσο είναι εξαιρετικά διακριτικοί έναντι των αιρετικών, όχι ασφαλώς γιατί κινούνται από ελατήρια δογματικού μινιμαλισμού ή ομολογιακού συγκρητισμού, αλλά ακριβώς επειδή στόχος τους είναι να διαφυλάξουν την ασκητική πνευματικότητα από τον κίνδυνο του φανατισμού και των παθογόνων για την πνευματική ζωή συνεπειών του.

Καρπός αυτής της διακριτικότητας και της ευρύτητας του πνεύματος που τους χαρακτηρίζει είναι και η στάση τους έναντι του Ευαγρίου παρά τον εγγενή αντιευαγριανισμό τους. Καίτοι στρέφονται δριμύτατα, όπως είδαμε, εναντίον των αιρετικών διδασκαλιών του Ευαγρίου και είναι άκρως αντίθετοι με την προτεραιότητα που δίνει στη θεωρητική θεολογία έναντι της πρακτικής πνευματικής ζωής, εντούτοις όχι μόνο δεν απορρίπτουν τα ασκητικά του συγγράμματα, αλλά τα θεωρούν επιτρεπτά και ωφέλιμα για την πνευματική ζωή των μοναχών.

Μιμούμενοι εν προκειμένω με τη στάση τους αυτή τη διακριτική στάση των Καππαδοκών Πατέρων έναντι της ελληνικής παιδείας, αποτέλεσαν μοναδικό πρότυπο για την αξιοποίηση των ασκητικών συγγραμμάτων του Ευαγρίου από τους μεταγενέστερους ασκητικούς Πατέρες, παρά την καταδίκη του κατά την Ε' Οικουμενική Σύνοδο. Από την άποψη αυτή έχουμε τη γνώμη ότι η συμβολή των ασκητικών Πατέρων της Γάζας για την αξιοποίηση του Ευαγρίου στα πλαίσια της ορθόδοξης ασκητικής παράδοσης υπήρξε καθοριστική. Αυτό όμως θα μπορούσε να αποτελέσει ενδεχομένως θέμα μιας άλλης εισηγήσεως.